

A Tribuna története

3.*

A Tribuna munkája és eredményei.

A magyar állam és magyarság ellen vezetett nagy küzdelem mellett a Tribuna megindulása pillanatától fogva harcot indított a magyarországi románság belső arcvonalán is. Ennek a harcnak főcélja a román összetartás megteremtése volt a Tribuna politikai céljainak érdekében. Néhány év leforgása alatt a Tribuna iránya annyira megerősödött, hogy az ellenfelek már nem tudtak számbavehető védekezést kifejteni, sőt 1892-től kezdve egészen visszavonultak. A Tribunának tehát hosszú harc után a memorandum per korszakában sikerült létrehozni a magyarországi románság politikai egységét.

Rendkívül érdekes és tanulságos az a mód, ahogyan a Tribuna ezt a belső egységet előkészítette és megvalósította. Válaszolva a Pesti Naplónak a Tribuna megjelenését magyarázó cikkére, egyenesen első és legfontosabb célnak nevezte a belső összetartás megteremtését. „Amit mi akarunk és minden áron akarunk, az a Szent István koronája alatti országok összes románjainak összetartása (solidaritate). Törvényen kívül, törvény alatt vagy a törvénnyel szemben, bármint is legyünk, számunkra fődolog az, hogy mindnyájan ugyanolyan módon cselekedjünk.“¹ Nem fontos, ki milyen erkölcsi életet él. Lehet a törvény előtt bűnös, a románoknak testvére, ha politikailag egyetért a vezetőséggel. Az összetartás azt jelenti, hogy minden román a szebeni pontokat képviselő román nemzeti párt irányítása szerint cselekedjék. Aki nem így cselekszik, az áruló és azt a románságnak üldöznie és gyűlölnie kell. Velük szemben minden esz köz meg van engedve s ellenük mindenkiel össze kell fogni. „Közéletünkben ma a legfelsőbb törvény az összetartás“ — írta a Tribuna ismételten. „Milyen összetartás azonban? A becsületes és jóhiszemű emberek összetartása? Nem. A boldog emlékezetű Borlea Zsigmond mondotta volt egy hitvallásban, hogy még az ördöggel is egyesül, ha az kész őt segíteni a nemzeti ügy védelmezésében. S amíg van egy csoport román, mely hajlandó Magyarország jelenlegi kormányával egyesülni, mi kénytelenek vagyunk ezt az alapelvet vallani: mindent megbocsátunk és mindent meg kell bocsátanunk azoknak, akik velünk egyesülnek és a nemzeti munkatervet elfogadják.“² Ki kell zárni a román közösségből mindazokat, akik a buda-

* Az 1—2. részt l. az EM. ez évi 1. számának 1—28. lapján.

¹ 1884. ápr. 27/máj. 9. 10. sz.

² 1884. máj. 25/jún. 5. 33. sz.

pesti munkatervet akarják elfogadni. Akik rosszat mondanak a budapesti munkaterv híveiről, megérdemlik a románok tiszteletét és szeretetét. A budapesti munkaterv hívei olyan becsstelének, hogy bizonyára még egymás előtt sincs becsületük. Nem szabad velük érintkezni mindaddig, amíg vissza nem térnek a nemzeti párt szebeni pontjaihoz. Aki e pontokkal ellentétben van, aki a román nemzeti vezetőséggel szembehelyezkedik, eléri a román közösség büntetése. Ez a büntetés abban áll, hogy az ilyen embert a románok nem segítik semmivel, a magyarok pedig amúgy sem becsülik. „Nem adunk kenyeret, ha éhes, nem adunk vizet, ha szomjas, bezárjuk ajtónkat előtte, mikor szállást kér... Ez a sorsa azoknak, akik a létkérdésekben eltávolodnak tőlünk, mert a belső kérdésekben nincs közöttünk véleménykülönbség.”¹ Különösen akkor kell a román közösségnek erőteljesen fellépnie, mikor valaki a magyarokkal barátkozik. Egyetlen jó román sem barátkozhatik a magyarokkal. „Jogunk van gyűlölni, lenézni és rendszeresen üldözni közülünk mindazokat, akik akár nyiltan, akár titokban egyesülnek a magyarokkal. Ez a gyűlölet, lenézés és rendszeres üldözés pedig olyan biztos, mint a világosság a napfelkelte idején.”²

A Tribuna csakhamar megmutatta, hogyan kell érteni gyakorlatban a fenti alapelveket. Rendszeres támadást kezdett a budapesti mérsékelt román párt vezetői, hívei és barátai ellen. Legelőbb Roman Miron szebeni ortodox román érseket támadta meg. Reá a Tribuna irányítói különösen haragudtak Cristea szerkesztő eltávolítása miatt, mert véleményük szerint az érseknek még kellett volna védenie a szerkesztőt a magyar kormányval szemben. Ezért a Tribunában egyik cikk a másikat érte az érsek egyházkormányzásáról. Személyében és magánéletében még nem támadták meg, de közéleti magatartásában annál inkább. A Tribuna hívei az egyházi gyűléseken az érseket a magyar kormány előtti túlzott engedékenységgel vádolták. A támadó beszédek a Tribuna részletesen ismertette és magyarázatokkal kísérte. Egyidejűleg az ortodox papságot is igyekezett érseke ellen fordítani. Az érsek védekezett ugyan, de a Tribunával szemben nem igen tudott sikereket elérni. Hiába tiltotta meg híveinek a Tribuna megrendelését: a megrendelés ilyenkor álnéven történt. Közben a Tribuna minden lelkiismeretfurdalás nélkül ásta alá az érsek és a fennhatósága alá tartozó *Mețianu János* aradi püspök tekintélyét. Az újság aradi levelezője jelentette, hogy a püspök magához hivatja a rendelkezése alá tartozó papokat, tanítókat és espereseket s arra biztatja őket, támogassák a választásokon a kormánypárt jelöltjeit. A Tribuna készen volt a válasszal. Mit csináljanak a románok, ha egyházi vezetőik egyházi befolyásukkal a szebeni pontoktól eltérő budapesti munkaterv híveit pártolják? „Gyermeki engedelmisséggel kell meghallgatnunk egyházi vezetőink tanácsait, de mindig az ellenkezőjét cselekedjük annak, amit ők mondanak” — fejt ki a Tribuna. Ez a magatartás különösen ajánlható a papoknak, akik engedelmisséggel tartoznak egyházi feljebbvalóiknak. Ha a románok így cselekednek, akkor ellenfeleik és barátaik egyformán látják, milyen állhatatos nép a román. Titokban pedig a román egyházi vezetők is örülni

¹ 1884. ápr. 28/máj. 10. 11. sz.

² 1884. dec. 19/31. 199. sz.

fognak, mert így megszabadulnak abból a megalázó helyzetből, melyben a kormány tartja őket.¹

Az egyházi vezetők után heves támadás középpontjába került mindenki, aki a magyarokkal barátkozott, vagy valahol engedékeny volt a magyar nyelv iránt. Laurianu váradi gör. katolikus pap Tisza Kálmán miniszterelnököt egy díszvacsorán felköszöntötte. A Tribuna vidéki tudósításában kisserkesztette. Arad egyik legnagyobb tekintélyű román papjánára, Goldiş József, a későbbi püspök, hasonló támadásban részesült, mert állítólag magyarul tanította a vallást az aradi állami gimnázium első osztályú növendékeinek. A „szörnyű vádat“ azonban Goldiş tanítványai nem akarták szeretett mesterükön hagyni s ezért a Tribuna szerkesztőségéhez levelet írtak, melyben tiltakoztak a lap állítása ellen. A Tribuna e támadásokat mindig azzal az ügyes módszerrel indította meg, hogy ő sohasem a maga véleményét közli, hanem a románok nagy többségének véleményét. Már pedig a románok többsége annyira erősen elutasítja magától a magyarságot és nyelvét, hogy jaj annak, aki ezzel a közvéleménnyel szembe kerül. Goldiş, aki jól ismerte a román közvéleményt, a Tribunához intézett levelében bátran szembeszállt a szebeni lap merész feltételezésével. „Elismerem — írta levelében — hogy a körülményekhez képest kivételesen tanítottam és tanítok magyar nyelven is... Mert azokkal a tanulókkal is meg kell értetnem magamat, akik nem beszélnek románul. Ez olyan kötelesség számomra, amit a közvélemény állítólagos irányzata kedvéért sohasem fogok elhanyagolni.“²

Kevesen voltak azonban ilyen bátrak. A Tribunának a magyar államban élő románokra való hatása napról-napra érezhetőbbé vált. A szebeni érsek ellen közölt sorozatos támadások lassankint aláásták annak tekintélyét. Az az erőszakos megfélemlítés, amelyet a Tribuna kezdeményezett, hallatlan dolog volt addig a román közéletben. Nem csoda, ha egyre kevesebben mertek vele szembeszállni. A Telegraful Roman és a Viitoriul című hetilapok mindent megtettek ugyan vezetőik védelmére, de a Tribunával nem versenyezhetek. A Tribuna harcias lendülete alapjában véve tetszett a románoknak, akik örömmel olvasták a lap magyarelles cikkeit. De annál kevésbbé tetszett a Tribuna belső harca, melyet románok ellen folytatott. Roman Miron érsek és a mérsékelt román párt többi vezetői a Tribuna megjelenése előtt nem voltak népszerűtlenekek a magyarországi közéletben. Sőt — amint éppen Slavici-tól tudjuk — a mérsékelt román párt megalakulása és tevékenységének megindítása a szebeni munkaterv alapján álló román nemzeti párt beleegyezésével történt.³ A két párt között létrejött megegyezés szerint tulajdonképpen együtt kellett volna dolgozniuk titokban a román ügyért. Azt gondolták: a szebeni pontok megvalósítását követelő nemzeti párt eddig nem sok eredményt ért el. Meg kell próbálni, hátha az ország alkotmányát, Erdélynek Magyarországához való csatolását és a dualista államszervezetet elismerő mérsékelt román pártnak több sikere lesz? A tribunisták azonban épen ettől

¹ 1884. máj. 9/21. 20. sz. „Presiuni electorale“ címen.

² Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 18.

³ 1884. okt. 16/28. 148. sz.

féltek s ezért ítélték el megindulásától fogva az ú. n. nemzeti összetartás (solidaritatea națională) politikáját. Nem akartak Erdély önkormányzata nélkül a magyarokkal kibékülni, de meg Roman Miron érsekben sem bíztak. „Nem szabad két párt egyidejű létét eltérni“ — mondogatták, mert ha együttműködésük titokban biztosítva is van, a dolog természeténél fogva előbb-utóbb összevesznek s akkor oda van a nemzeti összetartás. Az igazi nemzeti összetartás az, ha az összes románok egyetlen pártban vannak, még pedig a szebeni munkaterv alapján szervezett nemzeti pártban. Nehány hét alatt a Tribuna olyan eredményes munkát végzett, hogy az 1884. június 1-én tartott szebeni párt-értekezleten a régi értelmezésű nemzeti összetartás politikáját elvetették s a tribunisták néhány vezetőjét a párt végrehajtó bizottságába beválasztották. Mivel pedig Cosma Pártén nem volt ezen az állásponton, elnöki tisztségéről lemondott; erre a komité tagjai Barițiu-ot választották elnökké.¹ Most már a tribunisták nagyobb reménységgel nézhetnek a mérsékelt román párt ellen indított harcuk végső kimenetele elé, hiszen a párt szebeni határozata után hivatkozhattak az egész nemzeti párt egységes véleményére. Cosma Párténnak azonban jó néhány híve volt, az érsek pedig szintén sok ember felett rendelkezett már egyházi méltóságánál fogva is. Ezeket nagyon megdöbbenette és felháborította az a hang, ahogyan a Tribuna írt az érsekről. Midőn az érsek megválasztásának tízedik évfordulója volt, a Tribuna különösen kemény cikkben pellengérezte ki. „Őszinte és határozott ellenfelei vagyunk neki“ — írta bevezetésképpen a túlnyomó részben ortodox lap a magyarországi román ortodox egyház fejeéről. A románok többségének véleménye az, hogy baljóslatú nap volt a románokra nézve, amikor az érsek az egyház élére került. Szerencsétlen az az egyház, amelynek Roman Miron a vezetője.² Az ilyképen köszöntött érsek természetesen nem épen örült a tribunisták magatartásának. Annál kevésbé, mivel a románok többségének még nem volt ilyen határozottan elítélő magatartása vele szemben. Ellenségei ugyan szép számmal voltak, de a Tribuna megjelenése előtt egyiküknek sem jutott eszébe, hogy ilyen vakmerő módon a sajtóban támadja meg. Az érsek és barátai érezték, mennyire veszedelmes a Tribuna módszere. A szebeni lap ugyanis a nevelők és politikai hírverők ősi módszerét gyakorolta; a tőle kívánt magatartásról következetesen úgy írt, mint amely már kialakult és meghatározza a román közvéleményt. Ebben az esetben pl. heteken keresztül cikkezett arról, hogy az érseket és a budapesti román mérsékelt párt híveit a románok többsége megveti és kiközösíti. Ez nem volt igaz 1884-ben. De a Tribuna addig állította, amíg a naponta leírt kifogásokat egyre többen kezdték hangoztatni. Ezzel az észszerű és nagyvonalú hírveréssel a Tribuna néhány év alatt jelentős eredményeket ért el.

1884. végén azonban még sokan voltak, akik ezt a módszert valóban csak veszedelmes módszernek, nem pedig a tényleges helyzet kifejezésének tartották. A Tribuna állandó hírverését a románság helyzetének romlásáról épen olyan túlzásnak tekintették, mint, a magyarság ellen irányuló egységes román föllépést sürgető követeléseit. A Tribuna azt kívánta, hogy a magyar

¹ I. h. 33.

² Tribuna, 1884. nov. 22/dec. 5. 178. sz.

állam elleni küzdelem érdekében minden román tegye félre más román testvérével szemben a kisebb okból származó ellentétet. Legyen nagy testvéri összefogás és nemzeti béke, mint amely feltétlenül szükséges nagy közös nehézségek idején. Kisebb veszekedések nem lehetnek akkor, midőn a románokat olyan nagy elnyomás közös valósága keseríti. De ezt a románok nem igen érezték s azért a kisebb-nagyobb viták nyugodtan folytak tovább. A Tribuna kénytelen volt megállapítani a szomorú valóságot. „Állandóan siránkozunk és panaszkodunk, hogy fejlődésünket akadályozzák, hogy a közélet összes területeit bezárják előttünk, hogy mintegy idegenek vagyunk hazánkban: azonban mindezeket úgy mondjuk, mint akik nem vagyunk meggyőződve a tőlünk mondottak igazságáról.”¹

A Tribuna második évének elején valóban ilyen volt a helyzet. Az újság egyre szenvedélyesebb hangú cikkeinek láttára sokan feltették a kérdést, vajjon mit akar a Tribuna ezzel a valóságnak meg nem felelő, szélsőséges beállítással? 1885. tavaszán e kérdezők sorába állott Erdély másik román napilapja, a nagymúltú *Gazeta Transilvaniei* is. A brassói napilap addig némi tartózkodással figyelte szebeni lapjáról tevékenységét. Politikailag mindketten a szebeni pontokat hirdették és a román nemzeti pártot támogatták. Midőn a Tribuna a maga különös, támadó modorában tevékenységét megkezdte, és hatása nöttön-nőtt, a brassói lap bizonyára látta saját háttérbeszorulásának előjeleit. 1885. tavaszán kitört az első harc a két lap között. A brassói *Gazeta* az Ellenzék egyik cikkének átvételével próbálta jellemezni, hogyan nézi a magyar sajtó a Tribuna magatartását. Erre a Tribuna nekiment a *Gazeta*-nak és néhány kellemetlen hatású feltételezéssel igyekezett néhány kérdésben nyílt színvallásra kényszeríteni. A *Gazeta* dühösen válaszolt. Rámutatott arra, hogy a Tribuna „végzetes módon”, mindig veszekedésre hajlik² nemcsak a magyarokkal, hanem a románokkal is. Lám most már annyira elragadtatta magát, hogy vakmerőségében nyíltan szembeszáll a *Gazeta*-val, noha munkatársai csak „tegnap-tegnapelőtt vették a tollat kezükbe”. „Ha valaha is tévedtünk — írta a *Gazeta* — akkor bevalljuk, hogy tévedésünk abban a túlságosan nagy elnézésben állott, amellyel eddig a Tribunánál lévő kartársaink célzatos csacsogásait kísértük.”³ A Tribuna gyanúsításait és bizonytalanságait a *Gazeta* más körülmények között nem venné komolyan, — fejtette ki továbbiakban a brassói lap cikkírója. De most nem lehet tréfálni, merl „rejtett és veszedelmes irányzattal” áll szemben, melynek eszméi megmérgezzhetik a román népet. Ezért igyekezni kell előre elhárítani a Tribuna eszméinek fertőzőesi veszedelmét. „Román közérdek és különleges erdélyi érdek megtudni — írta a *Gazeta* — milyen célokat és irányzatokat követ a Tribuna, mely egyrészt folytonosan nagy szájjal kiabál, hogy a román nép az igazságtalanságok miatt — „meggondolatlan tettekre” hajlik, másrészt pedig a legpiszkosabb gyanúsításokat irányítja azok ellen, akik hosszú idő óta meggyőződéssel harcolnak a román nép jogaiért.”⁴ A *Gazeta* cikéből kitűnt, hogy a brassói lap véleménye sokban eltér a Tribuna fel-

¹ 1884. dec. 21/jan. 2. 201. sz.

² 1885. febr. 26/márc. 10. 45. sz.

³⁻⁴ 1885. febr. 27/márc. 11. 46. sz.

fogásától. A brassói román napilap nem hitte, hogy a magyarországi románok annyira el lennének keseredve helyzetük miatt, mint ahogyan a Tribuna állítja. „Mit gondol a Tribuna — kérdezte a Gazeta Transilvaniei, — milyen különös szolgálatot tett a román ügynek azzal, hogy Erdélyt úgy állította be, mintha egy dinamittal megtöltött hordó lenne? Milyen célból és milyen alapon írja le a Tribuna a román nép elégedetlenségét olyan módon, mintha ez a nép a forradalom előestéjén állana?”¹ A Tribuna válaszában hangsúlyozta, hogy ő azért írt ilyen módon a román nép elégedetlenségéről, mert így nyilvánvalóbb az elégedetlenséget kiváltó ok megszüntetésére irányuló román követelés jogosultsága. A Gazeta tehát jobban tenné, ha ezt a nagy román ügyet nem gyengítené a maga állításaival.

A vita lassan-lassan elült s a felek egyelőre megbékéltek. De ez a béke csak látszólagos volt. A két lap közti ellentét nem szűnt meg. A Gazeta nem bírta a versenyt a Tribunával, mely vakmerő magatartása és éles hangja következtében egyre nagyobb olvasótáborra hódított magának. A románok annyira hozzászóltak a szebeni lap éles írásmódjához, hogy a mérsékelt hangú román lapok iránti érdeklődés napról-napra csökkent. A Tribuna első vetése kezdett megérni. A mérsékelt román párt lapja, a Viitoriul 1885. tavaszán megszűnt. Megszűnését a Tribuna egyenesen a lap túlságosan mérsékelt magatartásának tulajdonította, mert a románság már egyre keményebb hangot kívánt s időnként még a Tribunát is mérsékeltnek találta. „Lassan-lassan azok, akik a Tribunával meg voltak elégedve, kezdték a lapot igen mérsékeltnek tartani” — írta a Tribuna a Viitoriul megszűnésével kapcsolatban. „Igaz tehát — folytatta — hogy ha a Viitoriul megszűnik, a mérséklet betegségében pusztul el.”²

A Tribuna ugyancsak óvakodott ettől a „betegségtől”. Munkatársai valósággal versenyeztek a kemény kifejezések használatában. A lap írásmódjának megfelelt például a szatmármegyei román nőegylet elnöknőjének beszámolója, melyben az a magyar belügyminiszter döntését „a román türelmesség arcátlan kihívásának” minősítette. A belügyminiszter ugyanis a nőegylet alapszabályait nem hagyta jóvá s ez dühösítette fel az egylet vezetőségét, mely a Tribunában a fenti minősítés után feltette a kérdést: „jogállamban élünk-e, vagy a basibozukok dühének szolgálnak ki minket?”³ Máskor a magyar állami intézmények túlságos anyagi támogatásáról cikkezve a Tribuna kifejtette, milyen kár, hogy pl. a budapesti színházakra annyit költenek, holott azok „rendszerint üresek” és a román cikkíró szavai szerint „a kutyák üvöltenek bennük”. Bátran ki lehet mondani, hogy a Tribuna számai a durva szitkozódások és kemény kifejezések valóságos tárházai. A hangot a szászok is kifogásolták. Mikor Slavici első sajtópere az ismeretes felmentéssel végződött, a szászok tárgyilagosságukat hangoztatva kifejtették, hogy a Tribuna hangjával ők sem értenek egyet s azt igen durvának találják. Erre a Tribuna azt válaszolta, nem a románokon múlik a hangszínezet megválasztása. Azért kell a Tribunában ilyen kemény hangot használniok, mert ez a célravezető; ez a hang felel meg a

¹ 1885. febr. 28/márc. 12. 47. sz.

² 1885. márc. 2/14. 49. sz.

³ 1885. márc. 5/17. 51. sz.

magyarok természetének. A magyarok nem akarják meghallani a román elégedetlenség szavait. A Tribuna tehát kénytelen erős kifejezéseket használni, mert azt akarja, hogy a magyarok végre vegyék tudomásul a román elégedetlenséget.¹

A tribunisták tehát egyre fokozódó hévvel folytatták támadó hadjáratukat a magyar állam és a magyarság ellen. Ugyanakkor a belső román arcvonalon megindított harc sem szünetelt. Ez utóbbi arcvonal eredményei csakhamar szembetűnőek voltak. A mérsékelt román párt lapjának, a Vii-toriul-nak megszűnésével a párt hívei közül sokan visszatértek a szebeni pontokat képviselő román nemzeti pártba. A Tribuna ismételten próbálkozott Roman Miron érsek és más egyházi vezetők „megtérítésével” is. 1885. közepén újból felhívta őket: csatlakozzanak a magyar kormány ellen harcoló többi románokhoz. „A magyar kormány, mellyel a románok harcban állanak, nyomást gyakorol az egyházi vezetőkre” — írta egyik vezércikkben. A románoknak joguk van tehát minden eszközt felhasználni arra, hogy ezeket az egyházi vezetőkét rákényszerítsék a kormány nyomásával szemben határozott ellenállásra. A Tribuna felajánlja támogatását e célra. Ha ez nem elég, vegyék tudomásul, hogy a magyaroknak tett szolgálataik miatt a Tribunával kerülnek összeütközésbe. A cikk szerzője félreérthetetlen fenyegetéssel fordult az egyházi vezetők felé: „nem játszunk a szavakkal, nagy érdekében vívott küzdelemben veszünk részt s aki ellenünk van, nyugodjék bele abba a gondolatba, hogy mi is megtámadjuk és jól kikeressük sebezhető pontjait.”² Az érsek azonban nem ijedt meg, noha a Tribuna most már saját papjait is igyekezett ellene lázítani. A papok között voltak olyanok, akik főkötelességüknek híveik lelkigondozását tartották, nem pedig a román nemzetiségi harc folytatását. A Tribuna ezeket a papokat kiszerveztette. „Bennünk románokban — írta — ma a nemzeti érzés megelőzi a vallásos érzést és elidegenedünk attól az egyháztól, amelyik nem oltalmazója nemzeti fejlődésünknek. A mi papunknak mindenekfelett a nemzeti szellem csöndes hívének és a román műveltség terjesztőjének kell lennie, másképen tudni sem akarunk róla.”³ A jó románok mindenütt felhasználják az alkalmat a román műveltség terjesztésére és idegenekkel, főleg pedig magyarokkal nem érintkeznek. Ez utóbbi dologra nagyon kell vigyázni minden románnak, — írta a Tribuna ismételten. A román nép annyira komolyan veszi ezt, hogy még legnépszerűbb vezére is rövid idő alatt lehetetlenné válik előtte, ha gyakrabban megfordul magyar társaságban. Lám Gojdu minden jótéteménye ellenére a román társadalom számkivetettje maradt, mert a magyarokkal barátkozott.⁴

A Tribuna szívós megfélemlítő politikája lassan-lassan tényleg kialakította azt a mindinkább egységessé váló magatartást, melyről a lap megindulása pillanatától kezdve, mint meglévő valóságról írt ugyan, de amely 1884. elején még csak óhajítás volt. 1885. végén már más volt a helyzet.

¹ 1885. febr. 10/22. 32. sz.

² 1885. jún. 4/16. 125. sz.

³ 1885. okt. 17/29. 237. sz.

⁴ 1885. okt. 22/nov. 3. 241. sz.

Roman Miron érsek észrevette, hogy a Tribuna hatása alatt személyes híveinek száma egyre apad, sőt egyik-másik egyházi ténykedését legbizalmasabb körből álnéven rendszeresen feljelentik a Tribuna szerkesztőinek. Papjai előtt is fogyott a tekintélye. Ezért elhatározta, hogy megpróbálja összefogni mindazokat, akiknek a Tribuna nem rokonszenves. Ilyenek most már inkább az ismert nevű politikusok között voltak, mert a tömegek egészen a Tribuna sodrásába kerültek. Növelte az érsek reményeit a Gazeta Transilvaniei újabb támadása a Tribuna ellen. Ezenkívül Babeş Vince és Mocsonyi Sándor támogatására is számított, mert e két bánági román politikus ugyancsak veszélyesnek tartotta a Tribuna szélsőséges politikáját. A magyarországi román közélet eme vezetői megengedhetetlennek tartották, hogy a magyar államban élő románok legfőbb hatósága, irányítója és ellenőrzője a Tribuna legyen. A Tribuna ugyanis határozottan ezt a szerepet követelte magának s 1885. vége felé sok tekintetben tényleg legfőbb irányítója lett a románságnak. De ugyanekkor megindult ellene is az összpontosított támadás.

1885. végén a Gazeta Transilvaniei cikksorozatot kezdett a Tribuna főszerkesztője, Slavici ellen. A cikkekben Slavici-ot a magyarországi románság belső békebontójának nevezte s politikai elveit éles bírálatban részesítette. E cikkek megjelenésével egyidejűleg Roman Miron érsek is felhívta alárendeltjeit: tagadják meg a Tribunát és forduljanak szembe annak irányával. A tribunisták értesülése szerint az érsek mögött ekkor már ott állott Babeş is, akinek a Tribuna iránya eleitől fogva nem tetszett.¹

A Tribuna legelőször Roman érsek ellen fordult. Slavici egy nevével jelzett nyilatkozatban bejelentette, hogy azontúl nem fogja kimélni az érseket.² Babeş-sel és a Gazeta Transilvaniei szerkesztőivel szemben nagyobb óvatosságra volt szükség. Ezek a nemzeti párt befolyásos tagjai voltak. Ellenük tehát nem lehetett olyan hamar nyílt támadást indítani. A Tribuna egyelőre megelégedett azzal, hogy közzölte Babeş-nek Slavici-ra vonatkozó kijelentését, úgy akarván Babeş-t bemutatni, mint aki nem barátja a Tribunának. Babeş állítólag azt mondta volna, hogy Slavici „makacs, önfejjű, meggyőzhetetlen és kibékíthetetlen“. Ez a jellemzés sok tekintetben találó is volt. Slavici tevékenységét végtelen szívósság és kitartás jellemezte. Midőn 1886. elején a Gazeta Transilvaniei és a Luminătoriu (Babeş hetilapja) lassan-lassan Roman érsek mellé állott és az érseket a Tribunával szemben védelmébe vette,³ Slavici elhalasztotta a szövetséges ellenfelekkel való leszámolást. A Gazeta támadását egyelőre szintén válasz nélkül hagyta. Előbb meg akarta erősíteni a tribunisták helyzetét a nemzeti pártban. Törekvése 1887-ben sikerre vezetett. Babeş ellenzésével szemben Slavici-ot beválasztották a nemzeti párt komitéjába s nem sokkal később a komité titkára lett.⁴ Mint a komité titkárát megbízták az uralkodó elé terjesztendő memorandum megfogalmazásával. Slavici és vele együtt a Tribuna a nemzeti párt vezetőségében győzelmet aratott Babeş

¹ 1886. jan. 17/29. 13. sz.

² 1885. dec. 31/jan. 10. 297. sz.

³ 1886. jan. 29/febr. 10. 23. sz.

⁴ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 53—54.

felett s e pillanattól kezdve a Tribuna irányzata végleg felülkerekedett. Babeş, Mocsonyi és a többiek, akik a memorandumnak az uralkodó elé való terjesztését nem helyeselték, lassankint egyre jobban háttérbe szorultak. Nehány év múlva teljesen legyőzve félreállottak s a Tribuna szélsőséges vezetése alatt jött létre a magyarországi románság politikai egysége. A tribunisták jogosan hivatkozhattak arra, hogy ezt az egységet súlyos harcok árán ők valósították meg. A memorandum e politikai egység jegyében született meg s a Tribuna legnagyobb politikai erőfeszítése a memorandum elkészítése és átnyújtása, valamint a memorandum-pernek a román hírverés céljából való kihasználása volt. Nyilvánvaló, hogy a tribunisták munkája nélkül e memorandum soha sem készült volna el. Ám a memorandumnak semmi gyakorlati eredménye nem volt a magyarországi románokra nézve. A Tribuna sokkal nagyobb eredményt ért el a román közművelődési egység megvalósítása révén. Ez utóbbi nélkül különben a memorandum-mozgalom sem sikerült volna, mert a közművelődési egység megvalósulása következtében jöttek létre azok a politikai összeköttetések, melyek a Kárpátok két oldalán élő románokat ettől fogva mindig összetartották.

Az előbbiekből már láttuk, hogyan indokolta a Tribuna a román közművelődés központjának Bukarestbe való költözését. Szerinte Erdély románsága nem bírta a versenyt Romániával, mert továbbfejlődését a magyar kormány politikája megakadályozta. Így került Bukarest az élre s most már közművelődési téren a magyar állam összes románjai a román fővároshoz símulnak. „Ma a mi tekintetünk — írta a Tribuna 1885-ben — állandóan Bukarest felé irányul s legfőbb gondunk az, hogy a közművelődési formákat illetőleg ne térjünk le nálunk fejlettebb testvéreink útjáról és hogy terjesszük itt az ő szellemüket. Az irodalmi Dácia olyan történelmi igazság, melyre büszkék vagyunk s olyan, amit még a magyarok sem tagadhatnak.“¹ A puina gyűlés részleteiből és határozatainak következményeiből tudjuk, hogy a magyarországi románoknak a bukaresti szellem és közművelődés felé való fordulása a szintén romániai eredetű junimista mozgalom elszánt híveinek tudatos tevékenységére vezethető vissza. A bukaresti közművelődési központ tehát nem azért alakult ki, mert a magyarországi románok „a magyar elnyomás miatt“ nem fejlődhettek, hanem ellenkezőleg: a magyarországi románok önálló közművelődési fejlődését a romániai szellem szolgálatában álló és azt minden eszközzel fejlesztő junimisták akadályozták meg. Slavici-től tudjuk, hogy a magyarországi románok egyáltalán nem kívánták a romániai közművelődés hatását s Balázsfalva — minden magyar befolyástól mentesen — a Cipariu Timotheus és tanítványainak etimologikus szellemében akarta a román nyelvet tovább fejleszteni. „A románok sem Erdélyben, sem Bukovinában nem ismerték a romániai művelt társadalom eme természetes befolyását — írja Slavici szószerint — s makaesul visszautasítottak minden Romániából jövő közművelődési formát.“² Így hát hosszú, kitartó munkával kellett a magyarországi románok emez idegenkedését legyőzni és a magyar állam

¹ Tribuna, 1885. máj. 29/jún. 10.

² Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 41—42.

románjaít Románia közművelődési hatása alá helyezni. Világos tehát, hogy ez a „közművelődési egyesítés“ nem a magyar állam elnyomó politikájának visszahatásaképen következett be, hanem ellenkezőleg; azért lehetett megvalósítani, mert a magyar államban a román közművelődés alakulását semmiféle állami megszorítás nem befolyásolta. A Tribuna épen azért állította úgy be a kérdést, mintha a Bukarest felé való fordulás a magyar politika miatti visszahatás következményeképen már véglegesen megtörtént volna, mert el akarta leplezni azt a tudatos, egyesítő munkát, mely a Tribuna hasábjain megindulva döntő jelentőségűnek ígérkezett. A Tribuna valamennyi kezdeményezése között ez volt a legóvatosabb. Nem írt heves cikkeket a magyarországi román közművelődés szelleme ellen; nem intézett nyílt támadást Balázsfalva hatása ellen, hanem az újság nyelvezetének terjesztése és hatása révén közvetett módon ásta alá a balázsfalvi iskola nyelvét és írásmódját. Okos és körültekintő eljárás volt ez.¹ Egyrészt a magyar állam figyelmét nem hívta fel e munkára, mely következményeiben annyira fontos volt, hogyha a magyar állam vezetői idejében észreveszik, talán még meg is akadályozzák. Jóllehet a munka fontosságának magyar részről való felismerését az akkori magyar viszonyok között nem igen lehetett feltételezni, — csodák még Magyarországon is történhetek s a Tribuna nem akarta kockáztatni a biztosra vett eredményt. Másrészt a heves fellépés elidegeníthette és makacssá tette volna a magyarországi románságnak a balázsfalvi hagyományokhoz ragaszkodó híveit. Ezért a Tribuna megindulása után csak másfél évvel között egyenes támadásnak tekinthető cikket a balázsfalvi nyelv és írásmód ellen. Addigra azonban az újság nyelvvel közvetve annyira népszerűvé tette a romániai írást és nyelvet, hogy a balázsfalvi nyelv és írás órái meg voltak számolva.

Láttuk, hogy a magyarországi etimologikus nyelv és írás ellen ez első nagyobb támadást a szebeni Telegraful Roman mögött álló fiatalok intézték hét-nyolc évvel a Tribuna megjelenése előtt. Munkásságuk az etimologizmus uralmát megingatta ugyan, de nem volt döntő hatású. Hogy mennyire nem, azt bizonyítja az a nagy különbség, amely a Tribuna és más román újságok nyelvezete között a szebeni napilap megjelenése után csakhamar mindenkinek feltűnt. A Tribuna nyelve a romániai megújult nyelv volt, melynek szépségeit Slavici, az akkori román irodalom egyik legnagyobb tehetsége ragyogtatta a lap hasábjain. Ezzel szemben a magyarországi román lapok a balázsfalvi iskola hagyományainak szellemében kialakult latinizáló, nehézkes nyelvet használták. A balázsfalvi szellem hatása alatt élő román nyelv a latinhoz ugyan tényleg jobban hasonlított, mint a romániai, de elsősorban a román középosztály nyelve volt; a nép nem nagyon értette. Slavici és a többi junimisták szemében, a valóságnak megfelelően, ez a nehézkes, Eminescutól „madárnyelv“-nek csúfolt, mesterséges román nyelv volt a Kárpátok két oldalán élő románság közművelődési egységének legnagyobb akadálya. Ez akadály komolyságáról kellő képet alkothatunk magunknak, ha egymás mellé állítjuk a Tribuna és egy másik elterjedt román hetilap, a Luminătorul néhány mondatát. 1884. májusában a szebeni komité

¹ Breazu Ion: *Literatura Tribunei*. Dacoromania. VIII (1934—35). 37.

azonos szövegű felhívást bocsátott ki, melyben a párt híveit meghívta a júniusban tartandó szebeni értekezletre. A felhívást a román nemzeti párt munkatervét támogató összes magyarországi román lapok közölték. A Tribuna máj. 3/15-i, a temesvári Lumintătoriu máj. 5/17-i számában közölt szöveg ilyen volt:

TRIBUNA:

Cătră alegătorii români aderenți ai partidei naționale române din Ungaria și Transilvania.

Comitetul electoral permanent al partidei naționale române, esmîs de cătră conferința alegătorilor români, ținută în Sibiiu în zilele din 12, 13 și 14 Maiu 1881, terminând lucrările preparative convoacă prin aceasta o conferință generală a partidei pe 1 Iuniu călindarul nou...

Trombițaș
secretar.

LUMINĂTORIUL:

Catra alegătorii romani aderenți ai partidei nationale romane din Ungaria si Transilvania.

Comitetul electoral permanent al partidei nationale romane, esmîs de catra conferința a alegătorilor romani tinuta in Sibiiu, in zilele din 12, 13 si 14 maiu 1881

..... convoca
prin acés'a o conferinția generala
a partidei pe 1 iuniu calindariul
nou

Trombitasiu
secretariu.

A két lap azonos szövegére vetett egyetlen pillantás elegendő a romániai és magyarországi román írásmód közti különbség megállapítására. Egy harminchárom szóból álló mondatból a magyarországi román nyelven írott lap nem kevesebb, mint tizennyolc szót másképen írt, mint a romániai nyelvet használó Tribuna. A magyarországi román középosztály írása tehát átlag felében különbözött a Romániában használatos helyesírástól. De nemcsak helyesírásban volt különbség a két nyelv között, hanem kiejtésben is. A magyarországi román etimológisták arra törekedtek, hogy a szavakat úgy ejtsék ki, amint leírják. Így a magyarországi románok legjobb úton voltak egy külön, a romániai nyelvtől erősen elütő román nyelv kialakítása felé.

E fejlődés tudatos megállítására és a fonetikus írás bevezetésére vállalkoztak volt a szebeni irodalmi kör tagjai. A Telegraful Roman mellékletén és hasábjain át jó munkát végeztek. Bevezették a fonetikus írásmódot a magyarországi román szellemi életbe és romániai helyesírással írott könyvek kiadására buzdították a román szellemi élet képviselőit. Munkájuk szép sikerrel járt. De az etimológisták még erősen tartották az arcvonalat. Ezt csak a Tribunának sikerült végleg áttörnie és a fonetikus írásmódot és romániai nyelvet uralomra juttatnia.

A szép és könnyed romániai nyelven írott Tribuna naponta megjelent. A lap nyelvét sokan szídták, csúfolták és „elrontott” nyelvnek minősítették, de egyre többen és egyre nagyobb területen olvasták.¹ Naponta és állandóan olvasva a legérdekesebben, — mondhatnók — legizgatóbb módon szerkesztett román napilapot, a magyarországi románság lassankint megszokta a lap nyelvét s a végén már szépnék találta. A Tribuna ügyének és nyelve népszerűsítésének legtöbbit használták az ú. n. vidéki levelezők tudósításai.

¹ Slavici: Tribuna și Tribuniștii. 43.

(Corespondențe particulare.) A Tribuna minden száma tele volt ilyen vidéki tudósításokkal. A tudósítók legnagyobb része (falusi papok, tanítók, kisvárosi hivatalnokok, vagy szabadfoglalkozásúak) nem tudott a Tribuna nyelvén írni. A beküldött levelek és tudósítások nyelve a Magyarországon használatos román nyelv volt, etimologikus helyesírással. A Tribuna szerkesztői azonban rendszeresen átírták vagy átjavították a vidéki írásokat. E munkához rengeteg türelemre és finom tapintatra volt szükség, nehogy a tudósítók megsértődjenek cikkeik átírása miatt. Slavici bevallja, hogy mintegy két éven át ilyen munkával töltötte estéit. A javításban Bechnitz segített neki; később pedig Coșbuc György, a román irodalom fiatal reménye, aki szintén belépett a Tribuna szerkesztői csoportjába. Két-három év múlva a Tribuna nyelve és írásmódja egészen általános lett; a vidéki tudósításokat már javítás nélkül is lehetett közölni.¹ Ez azt jelenti, hogy 1884-től 1887—88-ig a Tribuna megsemmisítette a különálló magyarországi román írásmódot és nyelvet, azaz a romániai román nyelvet és helyesírást egyeduralomra juttatta.

A balázsfalvi etimologikus írásmód fentartása érdekében 1885 tavaszán tették az utolsó érdekes kísérletet. Ez év április 8-án Balázsfalván gör. kat. tanári értekezletet rendeztek. Az értekezleten az összes gör. kat. középiskolák tanárai résztvettek. A Tribuna röviden beszámolva az értekezletről, néhány megjegyzéssel kísérte a résztvevőknek a helyesírás egységére vonatkozó határozatát. „A különködő etimologikus helyesírás — állapította meg, — jelenleg a Karthago bukása előtti harcot vívja, mert csak nehezen hagyja el a küzdőteret... Azonban ütött az órája. Mégis dicséretére válik, hogy az utolsó percekben is annyi bátorsággal és önmegtagadással harcol.”² Tényleg a balázsfalvi értekezlet résztvevői nem tudtak egységes megállapodásra jutni a helyesírásra vonatkozólag. A naszódi tanárok a fonetikus írásmód mellett kardoskodtak; míg a balázsfalviak a régi etimologikus hagyományok és helyesírás fenntartását kívánták. „Balázsfalván az öregtől a fiatalig mindnyájan az etimologikus helyesírás mellett vannak” — írta egyik balázsfalvi újság nyomán a Tribuna.³ A balázsfalvi értekezlet részletes lefolyásáról egyik résztvevő naszódi tanár számolt be a Tribuna hasábjain.⁴ E beszámoló feltárja a romániai helyesírás híveitől hangoztatott érveket. Egyik ilyen érv az új helyesírásnak a román népre való hatását emelte ki. A jó helyesírás előmozdítja a közművelődésnek a nép nagy tömegei között való elterjedését. A balázsfalviak, akik a régi etimologikus írásmódhoz olyan makacsul ragaszkodtak, nagy kárt okoznak a románságnak. Sajnálatos dolog, hogy még nem vezették be iskoláikba az egységes román helyesírást. Így elszigetelődnek a másikkal szemben a román világtól. „Legalább a nyelv, az irodalom és az irodalmi alapzatot képező helyesírás területén legyen meg az egység”, — írta a tudósítás szerzője, Alexi dr., tanár. A híres és mindenekfelett nacionalista Balázsfalva remélhetőleg román módon fogja felkarolni ezt az ügyet a nyelvi és helyesírási nemzeti egység érdekében.

¹ I. h. és *Lumea prin care am trecut.* 97.

² 1885. ápr. 11/23. 82. sz.

³ 1885. jún. 7/19. 128. sz.

⁴ 1885. 124—130. sz.

„Nem tudok megbékülni azzal a gondolattal, hogy ma az egész nagy és kiterjedt Romániában csak Balázsfalva legyen hajlamos a helyesírás szempontjából való kivételre“ — írta ügyesen a Tribuna cikksorozatának szerzője. Tényleg Balázsfalva egyedül nem tudta megakadályozni annak a nyelvi egységnek győzelmét, melynek érdekében a legnagyobb tehetségű román írók olyan szívós tevékenységet fejtettek ki. Nemsokára megadta magát s ezzel a román nyelvi egység megvalósult. A nyelvi egység megszületése természetesen további nagyjelentőségű következményekkel járt. A romániai hatás megnövekedett. De nemcsak a közművelődési, hanem politikai téren is. Amint Slavici írja „megkezdődött az eszmék közlekedése, s ezáltal kellett a közművelődési törekvések egységére eljutnunk“.¹ Itt azonban már inkább politikai egységre való törekvéstről volt szó, mert a közművelődési egység a romániai nyelv és helyesírás elfogadásával, valamint a román királyság irodalmának beáramlásával a múlt század nyolcvanas éveinek vége felé megvalósult. Az 1891-ben alapított közművelődési szövetség, a hírhedt „Liga culturală“ már egészen politikai célú alakulat volt, melynek törekvése a magyarországi román kérdésnek és a román politikai egység eszméjének az európai országokban való népszerűsítésre irányult.² A Liga sokat hangoztatott közművelődési célja és formája csak a be nem avatott külföldieket tudta félrevezetni. Hiszen a Liga megalapítása pillanatában a románság közművelődési egysége valóság volt, mely épen főleg a Tribuna tevékenysége következtében lett azzá. A közművelődési egységért már nem volt szükség új alakulatra, mert az a putnai elképzelésnek megfelelően megvalósult.

E nagy siker mellett a Tribuna más területen is jelentős eredményt ért el. Megjelenése után csakhamar gondos munkát indított meg ama szakadékok áthidalására, mely a magyarországi román középosztályt a falusi román néptől egyre jobban elválasztotta. A magyarországi románság politikai fejlődésének vizsgálásakor láttuk, hogy a román nép nem nagyon értette középosztálybeli vezetőinek politikai céljait. Nem tudta mi a passzivitás s még kevésbé tudott különbséget tenni a nemzeti párt és mérsékelt román párt politikai elvei között. A képviselőválasztások idején rendszerint résztvett a szavazáson, de minden határozott politikai meggyőződés nélkül. Az 1884-i választáskor pl. csak két román képviselőt választottak meg a szebeni nemzeti pontok alapján, míg a többi kerületek románjai más alapelvet valló jelöltekre szavaztak. A Tribuna ezt a jelenséget a román nemzeti összetartás meggyengülésével magyarázta, de jól tudta, hogy a falusi nép és középosztály között a passzivitás kimondása után legtöbb helyen semmiféle összetartás nem volt. Ezt a magyarok is tudták és alkalomadtán szemébe mondták a román politikai „előharcosoknak“. A Tribuna épen ezért eleitől fogva hangsúlyozta a román középosztály és nép összefogásának nagy jelentőségét. Valószínűleg az ő hatásának tulajdonítható az a nagy igyekezet, mellyel 1884-től kezdve a román középosztály vezetői a román népet próbálták szervezesebben belevonni a politikai küzdelmekbe. A

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 43.

² A Liga Culturală jelentőségéről legutóbb Polónyi Nóra írt *A Liga Culturală és az erdélyi román nemzetiségi törekvések* címen. Budapest, 1939.

választói gyűlésekre a falusi nép választóit is meghívták és néhány helyen népszerű módon kezdték megmagyarázni nekik a politikai küzdelmek értelmét. Ezzel mintegy meg akarták cáfolni azt a magyar újságokban gyakran kifejtett véleményt, mely szerint a román parasztság nem törődik a középosztálybeli vezetők politikájával. Az 1884. május 6-án tartott kolozsvári román választói gyűlésen pl. *Coroian Gyula* ügyvéd a meghívott és megjelent parasztszámokra mutatva, utasította vissza a román parasztság nem-törődöm politikai magatartására vonatkozó, már említett állítást. Kolozsváron nagy újság volt a parasztszámokra a választói gyűlésen való megjelenése. A politikai fogalmakat nem nagyon értették. De *Podoabă Vazul* pap és *Coroian Gyula* úgyszintén fejtegette ki a falusiaknak ismeretlen szavak jelentőségét. Így Podoabă az összetartás fogalmát magyarázta meg, Coroian pedig a parasztszámok és urak közti jó megértésről beszélt. A falusiak hiúságát csiklandozva mondotta: „a román uraknak soha sem szabad elfeledniök, hogy a bocskorból nőttek ki“. A felvilágosított nép a beszámoló szerint örömmel és figyelemmel hallgatta az urak magyarázatait. A gyűlés végén egyik parasztszám felállt és megköszönte nekik, hogy velük, parasztszámokkal is foglalkoztak.¹

Szászsebesen az ottani választók gyűlésén hasonló eset játszódott le. A mintegy kétszáz jelenlévő közül körülbelül 100 parasztszám volt. Itt a román tanító hivatkozott beszédében a román parasztszámok részvételének jelentőségére. A tanító „tekintettel egyes nem román újságok azon állításaira, melyek szerint a román értelmiségi osztály (inteliginta) egyedül áll, a román népnek pedig egészen más politikai szemlélete van, általános taps közepette javasolta: tüntessék fel a gyűlés jegyzőkönyvében a jelenlévő választók számát: mennyi közülük az értelmiségi, mennyi a falusi parasztszám, hogy ezzel adják meg az illő cáfolatot azokra az ellenséges állításokra“.²

A Tribuna azért emelte ki ezeket, mert remélte, hogy e példákat más helyeken is követni fogják. Valóban így történt. A szebeni lap a parasztszámok és középosztály politikai egységének ügyét olyan szívósan karolta fel, mint a közművelődési egység eszméjét. Ismételten rámutatott a parasztszámokkal való szoros kapcsolatból származó erőre. „Mi erők vagyunk — írta a kolozsvári tüntetésekkel kapcsolatban —, mert a néppel a legszorosabb összeköttetéseink vannak. És amikor összeköttetésekről beszélünk, nem a bizalmat értjük, ami túlságosan kicsi dolog lenne: vérségi és lelki kapcsolatokról van szó. Mindenünknek vannak a nép között rokonai, testvérei és gyermekkori barátai, vagy keresztfiai és ezeknek maguknak is meg vannak a saját külön összeköttetéseik. Ilyenformán mi nem úgy jelenünk meg a közéletben, mint egyedülálló emberek, hanem mint gyakran nagy és mindig jó szorosban szervezett csapatok.“³ A Tribuna eme megállapításainak egy része, a román középosztálynak a nép között lévő rokonaira vonatkozólag igaz volt. A lap főszerkesztője, Slavici mindenesetre elsősorban magára gondolva írta az idézett sorokat, mert ő parasztszám-családból származott s e

¹ Tribuna, 1884. ápr. 26/máj. 8.—9. sz. „Adunările electorale române naționale” címen.

² 1884. ápr. 29/máj. 11. 12. sz.

³ 1884. máj. 8/20. 19. sz.

származására mindvégig büszke maradt. A román falvak népét a valóság-
nak megfelelően erősebbnek, román szellemiségben, hagyományokban
gazdagabbnak és értékesebbnek tartotta, mint a középosztályt. A közép-
osztály nagy részének hozzá hasonlóan ugyancsak voltak a nép között ro-
konai, de a népi rokonoktól sokan eltávolodtak s rájuk kevésbé voltak
büszkéek, mint Slavici. A Tribuna tudatosan folytatta a népi értékek ismer-
tetése és megmentése, illetőleg megszervezése érdekében kezdeményezett
mozgalmát. Előtte ez kettős munka volt: a középosztályt közelebb kellett
vinni a nép ősi erejéhez és hagyományaihoz, a népet pedig bele kellett kap-
csolni a román középosztály műveltségébe és nemzeti politikájába. A munka
utóbbi része azonban a román falusi nép tömegeinek írástudatlan volta
miatt nem kis nehézségbe ütközött. A parasztságot nehezen lehetett politi-
kailag megnevelni, mivel az írás-olvasást nem ismerte s így a politikai neve-
lés legjobb eszközeit, az újságokat nem tudták nevelésében felhasználni. A
Tribuna a román falusi értelmiségi osztály tagjaitól várta a fenti nehézség
eloszlatását. A román papokat, jegyzőket és tanítókat felhívta, vállalják a
közvetítő munkát a nép felé s magyarázzák meg a népnek a Tribuna fel-
világosításait.¹ E célból sok tanítónak és papnak ingyen küldte a lapot. A
falusi tömegek nevelésében ugyanazt a módszert alkalmazta, amely már a
középosztálynál is jól bevált: amire rá akarta nevelni a népet, arról ismé-
telten úgy írt, mint ami már sok helyen megvan. Pl. az összetartásról írott
egyik vezércikkében rámutatott arra, hogy az egyedül álló román paraszt
alázatos, de a falu már nagyon szorosan összetart. Ha egy román faluban
valakit a magyar hatóság megbánt, ma öt, holnap tíz, holnapután húsz em-
ber érzi a bántalmat s néhány hét múlva az egész falú fel van háborodva
miatta.² A feltételezett, illetőleg valóságként megrajzolt összetartásról szóló
cikk a pap vagy tanító tolmácsolásában bizonyára nem egy helyen kivál-
totta a hallgató falusiak jóváhagyó beleegyezését: „Igen, ennek így kell
lennie. Jaj annak, aki valakit közülünk megsért.”

Igy indult meg a Tribuna politikai nevelő munkája a nép között. A
dolog természeténél fogva ez a munka lassan ment és eredménye a nép
közti írás-olvasás terjedésével volt szoros kapcsolatban. Semmi esetre sem
vezetett olyan villámgyors és általános eredményre, hogy elfogadhatnók
a Tribuna gyakran hangoztatott érvelését, mely szerint a román értelmi-
ségi osztály politikai követeléseit a román parasztság kívánsága alapján
fogalmazta meg. A Tribunában kifejtett román nemzetiségi követeléseket
a magyar lapok erős bírálat alá vették. A szebeni lap válaszában próbálta
elhitetni, hogy a román középosztály e politikai követelésekhez — a
magyar állam többnyelvű értelemben való közjogi átalakításához, stb. —
azért ragaszkodik, mert kénytelen a nép kívánságához igazodni. „A nép
akarja a jelenlegi rendszerváltozást s a középosztálynak mennie kell
utána” — írta többek között a Tribuna.³ Egy év múlva a következő állí-
tással tette próbára a magyarok tájékozatlanságát: „A magyarok Erdély-
nek Magyarországhoz való csatolását olyan körülmények között erőszakol-

¹ 1884. máj. 29/jún. 10. 35. sz.

² 1884. júl. 29/aug. 10. 86. sz.

³ 1884. aug. 29/szept. 10. 110. sz.

ták ki, melyeket mi nem fogadhatunk el anélkül, hogy ne tegyük ki magunkat a román nép gyűlöletének”.¹ Tehát itt is a román néppel — érteve rajta a falusi parasztságot — hozakodott elő a célból, hogy a román középosztály Erdélyre vonatkozó követelésének jogosultságát bizonyítsa. A Tribuna itt megfeledezett Slavici már idézett megállapításáról, mely szerint a román népek alapjában véve mindegy, Erdély autonóm marad-e vagy Magyarországgal egyesül.² A népek a politikai célok iránti közömbössége csak a kilencvenes évek első felében szűnt meg. Akkor a Tribunának a kisdedóv törvény ellen kifejtett szélsőséges izgatása, de különösen a tribunistáktól 1893-ban alapított „Foaia Poporului” (A nép lapja) című néplap ügyes és kitartó tevékenysége következtében a román nép nagy tömegei valóban belekapcsolódtak az értelmiségi osztálytól indított harcokba. A politikai szempontból oly fontos társadalmi összefogás lelki előfeltételeit a Tribuna teremtette meg. Megjelenése után a putnai határozatnak megfelelően népkönyvtárat alapított, mely „Biblioteca Populară a Tribunei” címen szerepelt. E könyvtár számára a Tribuna nyomdavállalata négy év alatt 45 könyvet adott ki. A könyvek tartalma változatos volt; a nép szórakoztatását, hasznos ismereteinek szaporítását és nemzeti öntudatának fokozását szolgálta. Nagyobb és kisebb elbeszélések, eredeti írások és fordítások egyaránt voltak a népkönyvtár könyvei között. A könyvek szépen terjedtek. Példányszámuk 2—4000 körül mozgott, de egyik-másik mű több kiadást is megért. Coşbuc „Anyai átok” című könyve 1912-ig tizenegy kiadást ért meg. A népkönyvtár mellett a középosztály műveltségének és irodalmának a nép felé való közvetítése, valamint a nép nemzeti öntudatának nevelése a Tribuna kalendáriumaiban történt. A romániai irodalom legnagyobb értékei — pl. Eminescu költeményei — Erdélyben a Tribuna népkönyvtára és kalendáriuma révén terjedtek el.³ E munkával párhuzamosan folyt a Tribuna hasábjain a román népköltészet, néphagyomány és népzene állandó gyűjtése is. A magyarországi román népet más országok román népéhez viszonyítva Slavici eredetiségben és lelki gazdagságban messze kiemelkedőnek tartotta. Ezért valóságosan a Tribuna egyik alapelveként tekintette a néptudományi gyűjtőmunkát. Falusi papok, tanítók, sőt néha míveltebb parasztok is egymással versenyezve gyűjtötték a népszokásokat, verseket, meséket és dalokat. Így a Tribuna csakhamar a magyarországi román néptudományi gyűjtés eredményeinek leggazdagabb letéteményese lett. Ezáltal nagy mértékben hozzájárult a nép és középosztály politikai egységére vezetett. A politikai küzdelmekben tanúsított román társadalmi összefogás a memorándum-per idejében volt legerősebb. A politikai harc azonban a Tribuna minden erejét annyira igénybevette, hogy más vonatkozású munkája háttérbe szorult. A memorándum-per után kirobbant belső válság pedig végetvetett a Tribuna virágzásának s a lapot a hanyatlás lejtőjére juttatta.

¹ 1885. okt. 27/nov. 8. 246. sz.

² Slavici: *Politica națională română*. 27.

³ Breazu: *i. m.* 40.

A Tribuna sorsa és jelentősége.

A Tribuna első száma 1884. április 14/26-án látott napvilágot; utolsó száma pedig 1903. április 16/29-én jelent meg. Majdnem húsz éves fennállása alatt helyzete négy tényező hatásától függött. A lap életét fennállása egész idején a szerkesztők és munkatársak értéke, a magyarországi és romániai közvélemény alakulása, a román állam politikai viszonyai és a magyar igazságügyi hatóságok magatartása határozták meg. A Tribuna e négy tényező hatása alatt jutott el fejlődése csúcspontjára s ugyancsak e tényezők reá nézve kedvezőtlen változása miatt indult meg a hanyatlás útján, mely egyenesen megszűnéséhez vezetett.

A nagy román napilap virágzása kora fennállásának első tíz esztendejére esik. Ebben az időben a Tribunának sikerült a magyarországi román közvélemény alakítását és irányítását úgyszólván kizárólag saját magának biztosítani. Az irányítás kizárólagossága időnként megingott ugyan, de a Tribuna mindig felülkerekedett. Fölényét már az első négy évben biztosította, mikor is az ismertett különböző munkaterületeken elért sikerekkel óriási tekintélyre jutott. Eszmevilágának ismertetése, a román közvélemény egységesítése, a román közművelődési egység megvalósítása, a népi és értelmiségi műveltség kölcsönös ismertetésére indított mozgalma az első négy év alatt részben befejeződött, részben pedig legjobb úton volt a teljes siker felé. További tevékenysége a már elért eredmények felhasználására, az időszzerű kérdésekben való állásfoglalásra, legfőképpen pedig az ismeretes memorándum-ügy sikerének biztosítására, majd a memorándum-pernek a román érdekek szempontjából való kihasználására irányult.

A szerkesztők személye gyakran változott ugyan, de a lapot az egész korszakban értékes és nagy harci képességű újságírók irányították. A lap munkáját 1888-ig Slavici vezette. Mivel a cikkek legnagyobb része cím és aláírás nélkül, igen gyakran álneven jelent meg, nem lehet egész pontosan megállapítani, mennyi része volt Slavici-nak a Tribuna munkájában. Ha azonban összehasonlítjuk a vezércikkek és a Slavici neve alatt megjelent munkák eszméit, mégis következtethetünk egy s más dologra. Bizonyosnak látszik mindenekelőtt az, hogy Slavici írta a románság faji fölényére, a Habsburgok iránti román ragaszkodásra és a magyar-román viszonyra vonatkozó cikkek legnagyobb részét. A Tribuna módszereit bizonyára Bechnitz választotta meg. Ő maga nem írt az újságba, de eszméit másokkal megíratta. Slavici mellett kétségkívül ő volt a lap irányító szelleme. A terveket azonban a szerkesztők és munkatársak közösen vitatták meg. Ebéd után naponta a szebeni Habermann-kávéházban gyűltek össze s ott kávézás közben vetették fel a szerkesztésre vonatkozó gondolataikat. A szerkesztők és munkatársak családjának összetartása céljából hetenként egyszer olyan közös vacsorát rendeztek, melyen a családos emberek feleségei is résztvettek. A szerkesztőségben reggel Bechnitz jelent meg legelőször. Agglegény lévén, minden percét a Tribunának szentelte. Ő olvasta el a szerkesztőségnek címzett leveleket, az éjjel érkezett lapokat. A lapokban piros ceruzával megjelölte azokat a cikkeket, melyeket a Tribuna szempontjából fontosak-

nak látott. Azután a szász klubba ment, ahol a legfrissebb angol, német, olasz és francia újságokat nézte át. A külpolitikai híreket így szedte össze. Slavici munkáját azzal is megkönnyítette, hogy a külföldi lapok anyagából a szerkesztő részére jegyzeteket készített. Azután megint visszatért a szerkesztőségbe s ott töltötte el a nap legnagyobb részét. Este ő hagyta el utolsónak a szerkesztőséget. Ő végezte a revíziót s ő nézte át a lapot még egyszer, mielőtt megjelent volna.¹ Az övéhez hasonló önzetlenséggel és buzgalommal dolgozott a lapért Brote Aurél és testvére, Jenő, kik mindketten gazdag és független emberek voltak s munkájukért semmi fizetést nem kértek.

A Tribuna hatszáz előfizetője 1884. végén ezerre szaporodott. A lap önálló fennmaradásához azonban legalább kétezer előfizetőre volt szükség. Mivel ezt a számot a második évben még nem érte el, 1885. végéig felémésztette az egész összeget, amely a nyomdaintézet megvásárlása után a tribunistáknak megmaradt volt. A több ezer forintra emelkedő kiadás-többletet Slavici állítása szerint Manole Diamandi, Bechnitz és a Brote testvérek saját pénzükből fedezték.² Ez az állítás azonban csak félig felel meg a valóságnak. Sokkal valószínűbb az, amit Breazu újabb kutatások alapján e kérdésről ír. Szerinte Manole Diamandi a román miniszterelnöktől kapott pénzösszegből fedezte a Tribuna kiadási többletét. „Úgy látszik — írja szó szerint —, hogy az újság válságos korszakában, mely már a második évben megkezdődik, ő (t. i. Manole) ilyen vagy amolyan formában Brătianu Jánostól hozott pénzt.”³ A Tribuna munkája ugyanis ekkor már a román királyságban is éreztette hatását s a szebeni lapot jelentős számú romániai előfizető támogatta. A magyar hatóságok sejtették ugyan a Tribuna romániai segélyezését és a romániai összeköttetéseket, de biztosan semmit sem tudtak. Pedig a szebeni lap egy-egy híre ugyancsak sokatmondó lett volna olyasvalakinek, aki a román viszonyokkal kissé ismerős. 1884. tavaszán pl. a Tribuna néhány soros értesítést közölt arról, hogy Manole Diamandit a brailai „Carpații” társulat tiszteletbeli tagjává választotta.⁴ Manole ugyanis adományával segítette a nevezett alakulatot. Pedig köztudomású volt, hogy ez az 1882-ben alakult bukaresti egyesület olyan erdélyi származású fiatalokból áll, akik Romániában magyarelleses irredenta tevékenységet folytatnak. A „Carpații” egyesület adta ki 1885-ben az ismert irredenta kiáltványt, mely a magyar állam románjait felkelésre és a magyarok legyilkolására hívta fel. Az egyesület vezetői Secășanu és Ocășanu voltak, akiket aztán 1885. őszén a Brătianu kormány Romániából kiutasított.⁵ A magyar hatóságoknak nem tűnt fel a Tribuna egyik vezető egyéniségének, Manole Diamandinak a társulattal való kapcsolata. Nincs semmi adatunk arra, hogy Manolet valamelyik magyar hatóság felelősségre vonta volna, amiért — a Tribunában megjelent hír szerint — a közismert irredenta társulatot anyagilag támogatta és annak tiszteletbeli tagságát elfogadta. A lap más alkalommal is közölt olyan híreket, melyek az Erdély ügyeivel fog-

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii* 34—35 és *Lumea prin care am trecut* 94—95.

² Slavici: *Tribuna și Tribuniștii* 129.

³ Breazu: *i. m.* 31.

⁴ Diaconovich: *Enciclopedia* I, 739.

⁵ Tribuna, 1885. jún. 19/júl. 1. 138. sz.

lalkozó romániai alakulatok munkájában való részvételére utaltak. 1885. nyarán pl. a *Tribuna* hirdetését közölte a bukaresti „Societatea Transilvania” egyesületnél megüresedett ösztöndíjakról. Ez az egyesület a magyarországi román ifjak anyagi támogatására alakult. A „jó román érzésű” magyarországi román fiatalokat ösztöndíjjal támogatta tanulmányaiknak — lehetőleg német, vagy román egyetemen való — elvégzésében. A *Tribuna* minden baj nélkül közölte, hogy az egyesület versenypályázatot hirdet az 1885. október 1-től esedékes ösztöndíjra. A feltételek szerint csak magyarországi román ifjak pályázhattak, még pedig a társaság bukaresti központjához beadandó írásbeli pályázattal. A pályanyertes 1600 lejt kapott a bécsi egyetemen folytatandó orvosi tanulmányok elvégzésére.¹

E társadalmi kapcsolatok fontosak voltak a *Tribuna* romániai terjedése szempontjából. De sokkal fontosabbak voltak a tribunistáknak a román politikai pártokkal való kapcsolatai. Ezek csakhamar ismeretessé váltak a *Tribuna* magyarországi román ellenfelei előtt. Mikor a szebeni lap megindította ismertetett erőszakos, megfélemlítő politikáját ellenfeleinek visszaszorítása érdekében, a megtámadottak csakhamar rájöttek: hogyan lehetne a szebeni lap tevékenységét közömbösíteni. A *Tribuna* a magyar állam románjaitól független lévén, csak a királyságbeli kapcsolatain keresztül volt elérhető. Slavici ellenfelei csakhamar megjelentek Brătianu-nál és Kogălniceanu-nál, hogy a *Tribuna* szerkesztőjét „megfúrják”. Egy-egy sakkhúzásuk sikerrel is járt. Slavici-ot Brătianu és Kogălniceanu egymás után elővették s fejére olvasták azokat a vádakat, amelyeket a *Tribunától* megtámadott magyarországi román vezetőkől hallottak. Szemére vetették, hogy megbontja a magyarországi románok egyetértését és a lap éles hangjával nehézségeket okoz a román államnak. Slavici azonban könnyen megcáfolta az ellene emelt vádakat s Brătianu bizalmát még jobban megnyerte. Kogălniceanu aggodalmait hasonlóképpen eloszlatta. A két államférfi ettől kezdve még az addiginál is nagyobb örömmel nézte a *Tribuna* tevékenységét. Látna Brătianunak a *Tribuna* melletti kitartását, a szebeni lap magyarországi román ellenfelei a Brătianuval és pártjával szemben álló romániai konzervatív párttal léptek politikai összeköttetésbe. „Lassan-lassan így jöttek létre a legszorosabb politikai kapcsolatok a hegyeken innen és túl lakó románok között” — írja Slavici. „Olyan emberek, mint Catargiu Laszkar, Lahovari Sándor, Ionescu Take és Filipescu Miklós, akik azelőtt se nem tudtak, se nem akartak arról tudni, hogy Románián kívül is vannak még románok, vadászni kezdtek az erdélyiekre.”² Erről természetesen a magyar hatóságok igen keveset tudtak, noha a *Tribuna* egyik számában a magyarországi és romániai románok politikai kapcsolataira. Beszámolva arról, hogy a magyar kormány politikája miatt a magyarországi románok közművelődési téren Bukarest felé néznek és a román fővároshoz igazodnak, a lap vezércikke merészen rámutatott e folyamat politikai következményeire. „Rákényszerítve arra, hogy irodalmilag Bukaresttől merítsünk ihletet, lassan-lassan hozzászokunk ahhoz, hogy a politikában is alkalmazkodjunk azokhoz az utasításokhoz, melyeket onnan

¹ *Tribuna*, 1884. máj. 5/17. 17. sz.

² Slavici: *Tribuna și Tribunistii*. 46.

adnak nekünk. Ha nem történik változás a mi dolgainkban és helyzetünkben, nemsokára a mi romániai testvéreinknek csak akarniok kell, amit most nem tesznek, hogy minden tekintetben meghatározhassák a mi magatartásunkat. Ide vezet a magyar politika“.¹

A Tribuna tehát módszeréhez híven most is a magyar kormányt tette felelőssé olyan folyamatért, amelynek megindulása teljesen független volt a magyar politikától. A romániai politikai erők a magyar kormánytól függetlenül határozták meg a Tribuna helyzetét. Ez a helyzet 1887-ben kevés híjján majdnem gyökeresen megváltozott. A szebeni román nemzeti komité tagjai ugyanis Babeş befolyására elhatározták, hogy Slavici-ot eltávolítják Magyarországból, mert különben a nemzeti párt egysége felborul. Slavici értesülvén a dolgról, magában elhatározta, hogy nem fog ellenállni és visszamegy Bukarestbe. Ezt annál könnyebben megtehetette, mivel Romániából akkortájt kapott két levelet, amelynek írói egymástól függetlenül hívták vissza Bukarestbe. Egyik levelet Maiorescu Titusz, a híres „Junimea“ egyesület elnöke írta. Maiorescu Slavici-csal állandó összeköttetésben állott. A Tribuna főszerkesztője rendszeresen tájékoztatta a volt minisztert irodalmi és politikai terveiről s időnként tanácsát is kikérte az erdélyi kérdésekben. Maiorescu említett levelében azt írta, hogy Slavici Erdélyben nem tud igazi politikát folytatni, mivel ott nincs igazi politikus. „Barițiuhoz hasonló agyalágyultakkal és Babeş-féle kétszínű emberekkel nem lehet politizálni“ — írta elég elfogultan Maiorescu. Levelében azt tanácsolta Slavici-nak, hagyja ott az erdélyieket és ne áldozza fel magát az ottani hiábavaló politikai küzdelmekben. Ugyanekkor Slavici felesége is levelet kapott Sinaia-ból, Carmen Sylva román királyné egyik udvarhölgyétől. Az udvarhölgy a királyné nevében felajánlott egy igazgatónői állást Slavici-nénak, Slavici-ot pedig ugyanannál az intézetnél tanárnak hívta meg. Slavici Sinaia-ba utazott és ott Károly királlyal megállapodott Romániába való visszatérése ügyében.²

Úgy volt már, hogy a Tribuna elveszíti nagyszerű vezetőjét. A tribunisták nem kis aggodalommal gondoltak a lap jövőjére. Pedig az 1887-i értekezleten Babeş ellenzésével szemben teljes győzelmet arattak. Az értekezlet olyan komitét választott, melyben a tribunisták voltak többségben. Brote Jenőt alelnökké, Slavici-ot titkárrá választották. Slavici megbízást kapott az uralkodó elé terjesztendő memorandum megfogalmazására. De Babeş, aki a memorandum előterjesztését nagy politikai hibának tartotta, előállott és bejelentette, hogy értesülése szerint a magyar kormány elhatározta a komité feloszlását. Aztán bizalmas értekezleten kifejtette, mennyire rossz hírbe hozta a pártot Slavici-nak a komitéba való beválasztása, hiszen Slavici tíz évig volt Bukarestben, hol politikai összeköttetéseket szerzett. Babeş beszéde végén bejelentette, hogy ő ilyen körülmények között nem vehet részt a komité munkájában s ezért lemond. Utána Barițiu is bejelentette az elnöki tisztségről való lemondását. Slavici ekkor nem akarta, hogy miatta a komité szétessék. Romániában helyzete biztosítva volt; épen nem sokkal azelőtt egyezett meg Sinaia-ban magas pártfogójával. Ezért

¹ Tribuna, 1885. máj. 29/jún. 10. 120. sz.

² Slavici: *Inchisoriile mele.* 9—12.

lemondott a Tribuna szerkesztéséről, valamint a nemzeti komité titkári állásáról s Barițiu-nak levélben tudomására hozta Romániába való eltávozási szándékát. A tribunisták úgy érezték, ha Slavici elmegy, vége a lapnak. Ezért kijátszották ellene legnagyobb hatású érveket. Azt mondták, ha elmegy, szökevénynek tekintik, aki otthagyja a harcot és megfutamodik. Slavici erre megváltoztatta elhatározását és Szebenben maradt.¹ A Tribuna tehát egyelőre nem veszítette el addigi vezetőjét.

Ekkor avatkozott be első ízben a Tribuna életébe a magyar igazságszolgáltatás. A lap 1888-ban egyszerre két sajtópert kapott. A perben már nem a szebeni szász, hanem a kolozsvári magyar esküdtszéknek kellett ítéletet hoznia. Pauler Tivadar igazságügyminiszter ugyanis 1885. nyarán a szebeni esküdtszék feloszlatta és annak hatáskörét a kolozsvári törvényszék melletti esküdtszékre ruházta. Ez az esküdtszék tárgyalta Slavici sajtópörét. A tárgyalás előtt Slavici jelentkezett az elnök irodájában. Az elnök jóakarattal fogadta és biztosította, hogy amennyire tőle függ, nem fogja engedni, hogy a tárgyalás alatt sértegensék. Igéretét meg is tartotta. Midőn az ügyész egyszer azt mondta, hogy a román újságírókat azért fizetik, amit írnak, az elnök rendreutasította az ügyészt. Az ítélet kihirdetése előtt biztosította Slavici-ot, hogy előtte a becsülete érintetlen marad. Az ítélet egy évi államfogházra szólt. Slavici fellebbezett és hazatért Szebenbe. Senki sem akadályozta meg ebben, sőt megengedték, hogy Bukarestbe utazzék és ott a Hurmuzachi-féle okmánytár kiadása ügyében intézkedjék.² Miután a fellebbezést elutasították, megkérdezték tőle: mikor akar Vácon jelentkezni a fogházigazgatóságnál büntetése megkezdésére? Slavici megjelölte a napot, és ezen a napon valóban meg is érkezett Vádra. Ott már várták. Nem a nagy börtönben helyezték el, hanem egy kis házikóban, melyet a politikai, sajtó- és párbajvétségekért elítéltek részére bérelt az állam. A házikó a börtönnel szemben volt. Slavici egy kis szobát kapott, melynek egyetlen ablaka egy tiszta udvarra nyílt. A szoba bútorzata egy ágyból, két székből, egy asztalkából és egy ruhásszekrényből állott. Az ágy felszerelése lószőr matrac, tollpárna és paplan volt. A szobát rendszeresen takarította a börtön alkalmazottja, akinek Slavici a szabályzatban megállapított díjat fizette. Ugyanez az alkalmazott vitte a foglyok kosztját is valamelyik közeli vendéglőből. Slavici azonban a felesége főztjét ette, mert Slavici-né elkísérte urát Vádra és ott a börtön közelében egy bútorozott szobában lakott.

A szobáért Slavicinak csekély bért kellett fizetnie. Aki nem tudott fizetni a szobáért, kosztért és kiszolgálásért, ahelyett a községe fizetett. A szobát estétől reggel 6 óráig zárták be. Reggel kinyitották s a foglyok a napot együtt vagy vendégeikkel tölthették el. Slavici rendszerint az egész napot feleségével töltötte. Két éves fia szintén mellette volt, szolgálójuk pedig akkor ment be, mikor akart. A látogatók az étkezés idejét kivéve, a nap folyamán bármikor bemehettek és addig maradhattak, míg nekik tetszett. A foglyok a délutánt a ház mögötti kertben töltötték. Számuk állandóan változott, de a tízennégyet sohasem haladta meg. Ha a foglyok unatkoztak, szép idő

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 53—56.

² Slavici: *Lumea prin care am trecut*. 103. *Inchisorile mele*. 43—44.

esetén megengedték, hogy a Duna közepén lévő kis szigetre csónakázzanak. A csónak és az evezősök rendelkezésre állottak. Slavici gyakran élt az engedéllyel. Egy-egy szép napon az őr kíséretében kiment a Duna-partra, hol felesége és gyermeke várta. Beszálltak a csónakba, melyet az evezősök a Duna-szigetre röptettek; itt a család estig „teljes szabadságban“ együtt volt és élvezte a szép időt, meg a festői környezetet. „Nem volt ez afféle előny, amit csak nekem adtak volna meg — írja erről Slavici — hanem olyan könnyítés, amelyben a hosszabb fogházbüntetésre ítélték mind részeseültek, mert a büntetést nem a testi és lelki pusztulás céljából szabták ki s különösen nem azért, hogy az elítéltet erkölcsstelené s a társadalom még keményebb ellenségévé tegyék“.¹

Az általános, mindenki számára érvényes könnyítések mellett Slavici különleges engedményeket is kapott. Kovács fogházigazgató, aki épen olyan oroszellenes volt, mint Slavici, barátságot kötött vele s amit csak tehetett, mindent megtett új barátja érdekében. Slavici-nak nagy aggodalmai voltak felesége miatt, aki áldott állapotban volt és szüléshez közeledett. Kovács igazgató azt a tanácsot adta, forduljon kérelemmel a belügyminiszterhez, mert ennek jogában áll szabadságot adni. Slavici azonban nem akart addig kérést írni, míg nem volt biztos abban, hogy kérését teljesítik. Ezért Kovács igazgató Budapestre ment s ott a miniszteriumban érdeklődött a lehetőségekről. Visszatérve, értesítette Slavici-ot közbenjárása eredményéről, mire a Tribuna főszerkesztője megírta kérvényét. A kérést azonnal teljesítették. A miniszter táviratilag utasította a fogházigazgatót, hogy a fogház orvosa azonnal vizsgálja meg Slavici-nét s legyen állandó kezelőorvosa, míg erre szükség lesz. Slavicinak pedig akkor adjon szabadságot, mikor jónak látja felesége gyermekágyi betegségének idejére. Így is történt. Slavici kétheti teljes szabadságot kapott. Ezt az időt felesége és családja mellett töltötte. Háztartása ügyeit intézte, s bárhová mehetett Vácon, semmiféle őr vagy rendőri felügyelet nem zavarta. Két hét múlva megkerestették újszülött gyermekét, még pedig vagy húsz budapesti román egyetemi hallgató jelenlétében, akik tiszteletük jeléül meglátogatták a Tribuna főszerkesztőjét. Ezek után tért vissza Slavici a fogházat jelképező kis házba.

Fogságának egész ideje alatt Slavici azzal foglalkozott, amivel akart. Bármilyen könyvet, vagy folyóiratot olvashatott. Sőt a fogházigazgató saját könyveit is örömmel átküldötte Slavici-nak. Ez a fogházba jövele előtt meghagyta a bukaresti Socec-nyomdának, hogy a Hurmuzachi-okmánytár korrektura szövegét egyenesen Vácra küldje. A váci fogházban békésen folytatta a különféle okmányok kiadását. Sőt az első hibákat maga a fogházigazgató segítette kijavítani, úgy hogy Slavici csak a revíziót végezte.

A Tribuna munkája közben zavartalanul folyt tovább. Slavici a váci fogházból szabadon küldhette cikkeket a szepeni lap szerkesztésébe s valóban, amint írja „a Vácon töltött egész idő alatt“ dolgozott „a Tribuna számára“.²

Slavici fogságának e kissé talán részletes, de annál érdekesebb leírása

¹ Slavici: *Inchisorile mele*. 53.

² Slavici: *Inchisorile mele*. 45. — Az egész fogság körülményeinek leírása a 39—55 lapon.

mindennél jobban rávilágít az akkori magyar állam nemzetiségi sajtópolitikájára. Slavici-ot mindenki úgy tekintette — s teljesen indokoltan — mint aki a dualista magyar államrendszer legnagyobb ellensége. A Tribunában számtalanszor kifejtette magyarellenes elveit. Láttuk, milyen szívós-sággal és milyen ügyes módszerrel irányította a román közvéleményt a magyar állam ellen. A magyar állam Vácon mégis olyan bánásmódban részesítette, melyből láthatta vezetőinek nagylelkű és emberies gondolkozását.

A magyar igazságszolgáltatás tehát a sajtóvétségekért kimondott ítélettel és az ítéletek végrehajtási módjával nem nagyon készítette meggondolásra a magyar állam ellen hadakozó román újságírókat. Slavici fogsága után épen úgy küzdött a magyarok ellen, mint annakelőtte. Sőt, Romániába költözve olyan magyarellenes izgatást kezdeményezett, melynek méretei még a Tribuna tevékenységét is felülmúlták. Romániába való költözése nem jelentett szakítást a Tribuna munkájával, mert a szebeni lapba azontúl is igen sok cikket írt. A Tribuna munkája tehát nem állott meg, annál kevésbbé, mivel a lapot Slavici barátai az ő szellemében irányították. Ezek közül a lap magatartására Brote Jenő, Lucaciu László és Popovici C. Aurél volt a legnagyobb hatással. Mindhárom igen tehetséges és jótollú ember, Slavici szellemének hűséges képviselője. Helyzetük azonban nem volt könnyű, mert a nemzeti párt elnöke Babeş lett, aki a memorandum előterjesztését meg akarta akadályozni. Tervével egyetértett Mocsonyi Sándor is, a Tribuna nyomdavállalatának új részvényese. Mocsonyi 1888-ban megvásárolta a félretett 5000 forintnyi részvényt s a lap intézőbizottságában négy helyet kapott. Azért lépett be a Tribuna társaságába, mert remélte, hogy ha ott szava van, esetleg meg tudja akadályozni a tőle súlyos hibának tartott memorandum-ügy továbbvitelét. Ámde Brote és társai Slavici szellemében ragaszkodtak a memorandum elkészítéséhez és benyújtásához. Így a Mocsonyi—Babeş irányzat szembekerült a Brote—Slavici iránnyal és a két csoportnak a Tribunában való további békés együttműködése lehetlenné vált. Ekkor Mocsonyi arra gondolt, hogy a Tribunát megszerzi a maga csoportjának. Részvényei alapján kérte a Tribuna nyomdavállalat rt. felszámolását, illetőleg eladását.¹ Terve sikere esetén a Tribuna sorsa és magatartása egészen megváltozott volna. Nem számolt azonban a romániai politikai erőkkal. Ezeknek alakulása és hatása most is elsősorban határozta meg a Tribuna helyzetét. Brote és társai romániai segítséggel nemcsak hogy megakadályozták a Tribunának a Mocsonyi kezébe való jutását, hanem a lapot még kizárólagosabb módon maguknak biztosították.

Brote sikerét és Mocsonyi tervének bukását mindenekelőtt a romániai liberális párt ellenzéki helyzete és vezetőinek a konzervatívparti kormány megbuktatására irányuló tevékenysége idézte elő. Romániában már azelőtt kialakult volt az a szokás, hogy az ellenzéken lévő párt a kormánypártnak az erdélyi kérdéssel igyekezett kellemefflenkedni. 1886-ban, mikor az első nyílt irredenta megmozdulások történtek, a Tribuna Bibescu hercegnek e mozgalomban való részvételét ezzel magyarázta. „Nehezen találhatnánk Romániában olyan ellenzéki pártot, melynek többé-kevésbbé ne lett volna meg a hajlandósága arra, hogy elégedetlenségünkkel visszaélve a kor-

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 58—59, 129.

mánynak nehézségeket okozzon“.¹ Ekkor Brătianu János vezetése alatt liberális kormány állott Románia élén. A konzervatív párt az irredenta kiáltvány miatti kiutasításokból politikai tőkét kovácsolt magának s Brătianu kormánya ellen a sajtóban és parlamentben egyaránt heves támadást intézett. 1888-ban a liberális párti kormány helyét konzervatív párti kormány foglalta el. Az ellenzékre szorult liberális párt, mely a tribunisták fő támogatója volt (gondoljunk Sturdzára és Brătianu 1885-i anyagi segítségére!), most elhatározta, hogy a magyarországi román kérdést használja fel a kormány megbuktatására.² Slavici Romániába Sturdza bízgatására költözött vissza s ott a liberális párt segítségével szervezte meg a „Liga culturală“ egyesületet. E munkában nagy segítségére volt a Tribuna két fiatal, igen tehetséges munkatársa, *Bogdan-Duica György* és *Russu-Şirianu János*. Ezek olyan nagy szerepet játszottak a Liga megalapításában, hogy Slavici egyenesen őket tekinti a híres egyesület alapítóinak.³ Ugyanakkor azonban a romániai közvéleményt egészen Mocsonyi és Babeş ellen fordították. Eme tevékenységüket ugyancsak Slavici irányítása alatt fejtették ki. Slavicinak és társainak tevékenysége következtében a Babeş—Mocsonyi csoport a romániai közvélemény szemében csakhamar „magyarbarát“ lett, ez pedig román szemlélet szerint egyértelmű volt a román érdekek elárulásával. Slavici most végre egészen leteríthette régi ellenfeleit. A Tribuna szempontjából a romániai közvélemény fenti alakulása nagy, sőt döntő jelentőségű körülmény volt. Slavici és ifjú társainak hatására a romániai közvélemény a tribunistákat látta a legjobb románoknak s a memorandum előterjesztésére vonatkozó tervüket élénk helyesléssel támogatta. Csak természetes, hogy mikor az így előkészített román közvélemény értesült a Tribuna-vállalat anyagi válságáról, a Babeş—Mocsonyi csoport lépéseit a legnagyobb felháborodással fogadta s a tribunistáknak minden erejével igyekezett segítségére lenni. Ezek elsősorban anyagi segítséget kértek, nehogy a Tribunára kitűzött árverésen anyagiak hiányában a lap a Mocsonyi kezébe jusson. Az árverésen ugyanis a többet ígérő volt előnyben, már pedig Mocsonyi millióival a tribunisták nehezen versenyezhetek. Az árverésen Mocsonyi mégis alulmaradt Brote Jenővel, a tribunisták megbízottjával szemben, aki a milliomos Mocsonyinnál többet ígért a Tribuna nyomdavállalatért. Így Brote Jenő a Tribuna egyedüli tulajdonosa lett. Slavici szerint Brote-nek birtoka eladásából sikerült a vásárláshoz szükséges pénzt előteremtenie. Lehetséges, hogy a pénz egy részét valóban így szerezte. A nagyobbik részét azonban a bukaresti „Liga Culturală“ pénztárából kapta.⁴ A Liga anyagi támogatását bizonyára Slavici szerezte meg Brote Jenőnek és a Tribunának. Ettől kezdve a Liga rendszeresen, évenként megállapított összeggel támogatta a Tribunát.

Az 1891-i vásár után a Tribuna életét még jobban meghatározták a romániai viszonyok. Most a Tribuna úgyszólván a Liga és a romániai liberális párt félhivatalos szerve lett. Ezt persze a liberálisok ellenfelei sem

¹ 1885. febr. 8/20. 30. sz.

² Jancsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története*. 104—6.

³ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 51.

⁴ Polónyi: *i. m.* 49.

hagyták szó nélkül. Maiorescu Titusz, Slavici egykori pártfogója és jóakárója már 1892-ben megtámadta a Tribuna egykori főszerkesztőjét. Támadása a román parlamentben hangzott el és Slavici-on keresztül a liberális párt ellen irányult. Maiorescu egyenesen azt állította, hogy Slavici Erdélyben a liberális párt politikai ügynöke volt.¹ Slavici néhány évvel később megjelent munkájában tényleg elismerte a tribunisták liberális kapcsolatait. „Nekünk, tribunistáknak, a romániai liberális párttal vannak összeköttetéseink és nem restelljük ezt bevallani, mivel nincs semmi titkolnivalónk ezekben a kapcsolatokban“ — írta szószerint.² Ezek a kapcsolatok azonban csakhamar súlyos belső válságba vitték a Tribunát. A Romániában letelepedett Slavici és a Liga Culturală vezetőinek hatása alatt a nagyszabású román nemzeti komité elhatározta a már évek óta tervezett memorandum elkészítését és a császár elé való terjesztését. Az eszmét a Tribuna már jóval azelőtt felvetette, de a Babeş—Mocsonyi csoport ellenállása miatt nem tudta megvalósítani. 1892-ben e csoport félreállott az útból s így a tribunisták vezetése alatt végre megtehették a régtől tervezett kísérletet. A Coroianu Gyula fogalmazta memorandumot még ugyanazon év májusában nagy küldöttség vitte Bécsbe. Itt azonban a tribunistákat nagy csalódás várta. I. Ferenc József alkotmányos uralkodó lévén, a küldöttséget nem fogadta s a memorandumot sem vette kézbe. Így a nagyszabású politikai tiltakozás első kísérlete nem sikerült. A tribunisták azonban mindenképpen tüntetést akartak. Ezért Brote Jenő, a Tribuna tulajdonosa, aki a memorandum szövegét, mint a román nemzeti komité alelnöke írta alá, a bécsi lépés eredményének bevárása előtt közölte a szöveget a Tribunában, majd román-magyar és német nyelvű röpiratban is kiadta. Ezért Brote Jenő ellen a kolozsvári magyar kir. ügyészség 1892. szeptember 21-én vádat emelt. Mivel Brote ugyanekkor a híres Replica-pörnek is egyik fővádoltja volt, Slavici és Sturdza tanácsára Bukarestbe ment és így kivonta magát a büntetés elől. Mikor a magyar királyi ügyészség a memorandum közzlése miatti vádat a nemzeti komité többi tagjaira is kiterjesztette, Slavici és Sturdza azt szerette volna, hogy a vád alá helyezett komité-tagok a magyar bíróság illetékességét visszautasítva, kövessék Brote Jenőt Bukarestbe. Slavici, Sturdza s a vezetésük alatt álló egész liberális párt Romániát akarta a magyar állam elleni harc főhadiszállásává tenni s innen szándékozott Bécsen keresztül nyomást gyakorolni a budapesti kormányra. E terv megvalósulása esetén azonban a kormányon lévő konzervatív párt rendkívül kellemetlen kül- és belpolitikai helyzetbe került volna. Sturdza — későbbi magatartásából ítélve — valóban erre számított s egész terve tulajdonképpen a konzervatív kormány megbuktatására irányult. Főfegyvere az erdélyi románság kérdése volt. De tervét a konzervatív kormány felismerte s mindenáron igyekezett annak megvalósítását akadályozni. Mivel pedig Sturdza, Slavici és a Liga együttes tervének legnagyobb veszélye a komité romániai letelepedéséből származhatott, a konzervatív kormány elsősorban ezt akarta megakadályozni. Ezért Catargiu Laszkar, a konzervatív-párti román kormány akkori miniszterelnöke haladéktalanul érintkezésbe lépett az er-

¹ Breazu: i. m. 43.

² Slavici: i. m. 48.

délyi román komité elnökével, dr. Rațiu Jánossal. Ez — Slavici szerint — 1893. nyarán még azon az állásponton volt, hogy a komitéval együtt át kell költöznie Bukarestbe. De ugyanazon év novemberében már megváltoztatta véleményét. Midőn ugyanis Bukarestbe ment, hogy a nemzeti párt nevében a memorandum-per alkalmával tanúsítandó magatartást a romániai tényezőkkel megbeszélje, Catargiu miniszterelnök rábeszélésének hatása alatt letett átköltözési szándékáról.¹ Ekkor határozta el, hogy bevádolt társaival együtt Erdélyben marad és vállalja a memorandum-per következményeit. Új elhatározása azonban szembeállította őt Sturdzá-val, Slavici-csal, Brote-val és a tribunisták nagy részével. Brote a Tribunát bukaresti letelepedése után is kezében tartotta s annak szellemét a román fővárosból irányította. Testvére és barátai Szebenben maradtak s az ő révükön Bukarestből is érvényesíthette tulajdonosi jogait és irányító szempontjait. Most, Rațiunak a konzervatív-párti miniszterelnökkel kötött megegyezése után félni lehetett, hogy a Tribuna szembefordul a nemzeti komité elnökével és tervüket megakadályozza. Ezért Rațiu Brote Jenőhöz fordult és arra kérte, adja el neki a Tribunát a kevéssel azelőtt alapított néplappal, a „Foaia Poporului”-jal együtt. Brote azonban az eladásra nem volt hajlandó és Szebenben élő barátainak véleményére hivatkozva, Rațiu ajánlatát visszautasította. Brote és társai, valamint Rațiu és hívei között a történetek után egyre nagyobb lett az ellenségeskedés. A két csoport mögött végeredményben a romániai liberális és a konzervatív párt régi harca folytatódott. A harcoló felek a háttérben küzdöttek; a Tribuna külső olvasói egyelőre csak bizonyos jelekből következtettek a lap irányítóinak egymás közti meghasonlására. Rațiu-nak a Tribuna szerkesztőségében lévő bizalmi embere Brote Jenő Bukarestből küldött cikkeit félredobta s ugyanakkor Brote ellen írott cikkeket közölt a lapban. Egyidejűleg Brote-t más lapok hasábjain is megtámadták. Brote a Tribunában közöltek miatt elégtételt kért s mikor azt nem kapta meg, egy Rațiu-hoz írott levélben lemondott a komité alelnökségéről és tagságáról. Ugyanakkor kijelentette, hogy a Tribuna és Foaia Poporului többé nem sajtószerve a nemzeti pártnak, de a lapok ettől függetlenül támogatják a pártot és a román ügyet. Brote e bejelentését a komité 1893. december 12-én tartott ülésén tárgyalta. Lemondását nem fogadta el s felkérte, vonja vissza a két lapra vonatkozó elhatározását. A komité határozata értelmében Brote-nak december 20-ig válaszolnia kellett: módosítja-e elhatározását vagy nem? A komité levelében figyelmeztette Brote-t, hogy ha válasza nemleges lesz, akkor a párt visszakéri azt az összeget, amelyet 1891-ben kölcsönzött volt Brote-nak a sajtótörvény által előírt biztosíték céljára.

Mielőtt Brote válaszolhatott volna, váratlan dolog történt. A szebeni törvényszék megidézte Brote Jenőt, mint a Tribuna és a Foaia Poporului című lap tulajdonosát. Brote azonban Bukarestben lévén, természetesen nem tehetett eleget az idézésnek. Erre a törvényszék 3897—1893. számú, december 16-iki határozatával a két lap további megjelenését tiltotta s

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 49, 64—65, 135 stb. — Ebben a kérdésben egészen a Slavici adataira vagyunk utalva.

ugyanakkor Brote Jenőt 1000 forint büntetésre ítélte. A lapok betiltásának indoka az volt, hogy a tulajdonos külföldön tartózkodik.¹

A tilalom következtében a Tribuna 1893. december 17-től 1894. január 16-ig nem jelent meg. Ezt az időt a két szembenálló csoport lázas tevékenységgel töltötte el. Rațiu táviratilag értesítette Brote-t a szebeni törvényszék végzéséről s ismét nyomatékosan kérte, adja el a lapokat a komiténak. Brote most már kénytelen volt az eladásba beleegyezni. A Tribuna és intézménye 1894. januárjától a komité tulajdonába ment át. Mivel azonban a komité, mint olyan, nem köthetett adásvételi szerződést, a Tribunát és intézményeit *Popa-Necșa János* nyomdász tulajdonába írták át, mintha ő lenne a valóságos tulajdonos. Popa-Necșa azonban csak falazó volt, azaz névleges tulajdonos, akit a magyar kormány félrevezetése céljából állítottak a nyomdavállalat élére. Popa-Necșa nyilatkozatot adott, melyben elismerte, hogy a nyomdavállalat vezetésére Rațiu-nak és öt társának van joga, mivel ezek adták kölcsön a vásárláshoz szükséges pénzt. E művelet sikeres lefolytatása a Slavici érdeme volt, aki Bukarestből Szebenbe utazott a Tribuna sorsának biztosítása érdekében. Popa-Necșa nyilatkozatát Rațiu 1894. január 16-i nyilatkozata egészítette ki. Ebben a nemzeti komité elnöke a szebeni nyomdavállalatnak és kiadványainak vezetését, valamint az intézmény terheit és jogait az akkor huszonnégy tagból álló komiténak adta át. Ilyen előzmények után jelent meg újból a Tribuna.

A lap helyzete annyiban változott, hogy egyetlen ember helyett most huszonnégy ember tulajdonába került. Brote Jenőt azonban a komité nem tudta egészen kifizetni. A tőle követelt 19.500 forintból Rațiu mindössze 2500-at küldött el 1894. január elején. A többivel adós maradt. Brote azonban kézhez kapta Rațiu fentemlítt nyilatkozatát, annak biztosítására, hogy továbbra is a Tribuna tulajdonosa marad, míg a hátralevő összeget meg nem kapja. Így a szebeni lapot Brote azután is Bukarestből irányította. Popa-Necșát ugyan egy cikk miatt csakhamar elítélték és bebörtönözték, de utódja, *Albini Liviusz*, Popa-Necșá-hoz hasonlóan szintén Brote alkalmazottjának tekintette magát. A Tribuna bukaresti tulajdonosa utasította Albini-t és az újság többi alkalmazottait, hogy Rațiu-nak legyenek szolgálatára, de csak addig, amíg a lap azokat az eszméket hirdeti, amelyekkel 1884-ben megindult.

A Tribuna sorsának további alakulását a memorandumper következményei és a romániai pártok viszálykodásai határozták meg. Mikor 1894. végén a memorandumper vádlottjait elítélték, Sturdza Demeter, a román liberális párt feje, mindent elkövetett, hogy az elítélteket a Romániába való áttelepedésre bírja. A fellebbezés sorsának eldőltéig egyik futárt a másik után küldte Rațiu-hoz. Slavici János kétszer, Brote Jenő egy ízben volt Sturdza követe, aki külön levelet is írt, melyben az elítéltek Romániába való költözését „hazafias és nemzeti kötelességnek” minősítette.² Mindhiába. Rațiu nem ment. Vállalta a börtönt, akár mert szégyelte a futást, akár mert meggérte Catargiu román miniszterelnöknek. Magatartásával

¹ Slavici: i. m. 139.

² Georgescu I.: *Dr. Ioan Rațiu*. Nagyszeben, 1928. 155.

azonban a tribunisták nagy részét, Sturdzát és az egész liberális pártot maga és társai ellen fordította.

Ennek a következményei csakhamar megmutakoztak. A Tribuna 1894. októberében és novemberében több cikket írt Rațiu és a konzervatív párt összeköttetéseiről. A cikkek lényege az volt, hogy Rațiu és társai a konzervatív-párti kormány biztatására mentek börtönbe. Rațiu a fogházból megcáfolta ezt az állítást, de a lap fiatal irányítói a későbbi ilyen értelmű cikkeket nem voltak hajlandók helyesbíteni. Rațiu és a tribunisták viszonya ezzel véglegesen megromlott s a per fővádlottjának a börtönből való kiszabadulása után a két csoport hívei között nyílt botrány tört ki.

Ennek megint romániai okai voltak. Romániában ugyanis a konzervatív-párti kormány megbukott s utódja Sturdza miniszterelnök liberális kormánya lett. Az új kormány vezetője most (1895-ben) egyszerre elejtette az erdélyi románság kérdését. Nem akarván külpolitikai bonyodalmakba keveredni, a tőle felkeltett izgatottságot most már csillapítani igyekezett. Slavici és a többi tribunistákon át az erdélyi románokat engedékenyebb magatartásra ösztökölte s azt akarta, hogy Rațiu és társai, akik időközben kegyelmet kaptak, valamiképen béküljenek ki a magyar kormánnyal.¹ Sturdza tervének sikerét azonban a konzervatívok megakadályozták. Az ellenzékre jutott konzervatív párt Sturdza módszere szerint ugyancsak az erdélyi kérdéssel akart a kormányon lévő Sturdzának és pártjának kellemtelenedni s ezért Rațiu-t és társait további szélsőséges politikára biztatta. Rațiu erre hajlandó is volt. Mivel azonban a Tribuna addigi vezetősége, főleg Albini Liviusz, Russu-Șiranu János és Bogdan-Duică György egészen a bukaresti liberális kormány hatása alatt működtek, először őket kellett a szerkesztőségből eltávolítani. Rațiu nem sokat habozott. Kezében volt Albini Liviusznak a közjegyző előtt adott nyilatkozata, mely szerint Albini 19.500 forinttal tartozott neki és társainak. A nyilatkozat alapján a magyar bírósághoz fordult és zárlatot kért a nyomdaintézetre. A bírósági döntés után, 1896. elején, a magyar rendőrség élén benyomult a Tribuna szerkesztőségébe és onnan Albinit, Bogdan-Duică-t és Russu-Șiranut erőszakkal eltávolította.² Jóllehet, Rațiu cselekedetét a tribunisták nagy többsége megbélyegezte és tiltakozott ellene, a magyar bíróság és rendőrség segítségével a Tribuna végleg Rațiu és a komité birtokába került. Így a román liberális kormány mérséklő hatásának érvényesülése lehetetlenné vált, mert a szebeni lap ettől fogva a román konzervatív párt irányítása mellett még erősebb hangon támadta a magyar államot. Ugyanakkor szenvedélyes hadjáratot indított Slavici, Brote, Lucaciu és mások ellen. A két arcvonalon kezdett harc azonban különféle körülmények miatt nem járt eredménnyel. Ellenkezőleg: sietette a Tribuna bukását.

A Tribuna elűzött fiatal írói, Bogdan-Duică és Russu-Șiranu csakhamar új napilapot indítottak. Lapjuk, a „Tribuna poporului“ 1896. december 25—1897. január 7-én jelent meg Aradon. Sokkal tehetségesebbek lévén a Rațiu alkalmazta új szerkesztőknél, az aradi újság csakhamar elhódította a román olvasók jelentős részét a szebeni Tribunától. A „Tribuna Popo-

¹ Păcățianu: *i. m.* VII, 772.

² Slavici: *i. m.* 170—3.

ruhai“ szerkesztői nemcsak a Rațiu-féle Tribuna tulajdonosait, hanem az egész komité magatartását súlyos kritikával illették. Megtámadták Rațiu és társai magánéletét, hibáztatták a párt passzív politikáját. Az aradi Tribuna eleitől fogva az aktivitás mellett szállott síkra. Tevékenységét egyre nagyobb lendülettel folytatta, mintha érezte volna a szebeni ellenfél közeli bukását.

Valóban a szebeni Tribuna ereje évről-évre hanyatlott. A tehetséges fiatalok eltávoztása után alkalmatlan és ügyetlen emberek szerkesztették. Olvasóinak száma is egyre fogyott. A lap szemléletmódja öregedett. Anyagi nehézségei fokozódtak, mert a romániai pénzsegély vagy ritkán jött, vagy teljesen elmaradt.¹ Mivel pedig szerkesztői ügyetlenek és tehetségtelenek voltak, a magyar igazságszolgáltatással is egyre gyakrabban szembekerültek. A sajtóperek egymást érték. A magyar állam kénytelen volt szigorú lépéseket tenni a lap ellen, mivel néha egészen túrhetetlen hangú cikkek jelentek meg benne. Slavici és Bechnitz vezetése alatt a Tribuna sohasem támadta volna olyan ügyetlenül a magyar állam bel- és külpolitikai rendszerét, mint ahogy azt a Tribuna utolsó éveiben cselekedte. Megszűnése előtt néhány hónappal pl. a lengyelek miatt éles támadást intézett Németország ellen. „Amíg Oroszország közönséges gyilkos, Németország finomabb“ — írta vezércikkében. „A porosz miért tetszeleg a művelt és műveltségterjesztő szerepében, mikor csak a külső látszat kölömbözteti meg őseitől? Mikor az átöröklés miatt romboló hajlama nem tűnik el? Miért? Mert hiányzik nála az igazi műveltség, polgárisodás és emberieség.“² Ilyen és ehhez hasonló cikkek természetesen kiváltották a magyar igazságszolgáltatás megtorlását. A lap 1903-ban három új sajtópert kapott, holott egy azelőtt indított másik sajtóperben már 11.000 korona pénzbüntetésre ítélték. További megjelenéséhez új pénzbiztosítókra lett volna szükség. Ez azonban nem állott a lap rendelkezésére, mivel, amint az utolsó számban közölt felhívás írta, „egész tőkénk elfogyott, a biztosítékot pedig elkobozták. A mai naptól számítva a Tribuna többé nem jelenhet meg.“³ Ez volt a szerkesztőség búcsúja a román olvasóközönségtől.

A Tribuna tehát 1903. április 16/29-i, 70. számával megszűnt. Bukását elsősorban az 1896. után bekövetkezett belső meghasonlás okozta. Ezért vesztette el legjobb erőit, ezért fordult el tőle a román olvasótábor, ezért nem tudott az új viszonyokkal szembenézni. Mivel pedig e meghasonlás legmélyebb oka a Tribuna romániai kapcsolataiban rejlett, nyilvánvaló, hogy a híres nagyszebeni lap bukását a romániai tényezők idézték elő. Fejlődésének és virágzásának erőit Bukarestből merítette, de ugyanonnan származtak a pusztulást okozó betegség-csirák is. A magyar állam igazságszolgáltatása csak épen formát adott egy már évek óta megindult bomlási folyamatnak.

A Tribuna húsz éves munkájával a magyarországi románság életét gyökeresen megváltoztatta. A román faj és nép felsőbbrendűségének tudatát, a Tiszától a Dnyeszterig terjedő nép nagyságának, a román összetartás

¹ Georgescu: *i. m.* 172. kk.

² Tribuna, 1903. jan. 15/28.

³ 1903. ápr. 16/29. 70. sz.

erejének érzését a Tribuna ébresztette fel és erősítette meg a magyarországi románokban. A szebeni lap teremtette meg a román nyelv és közművelődés egységét. Az ő műve a magyarországi román középosztály és parasztság összefogása. Ez összefogás legnagyobb politikai erőfeszítése a memorandum, valamint a románság szerves bekapcsolása a romániai politikai viszonyokba. Magyar szempontból nézve a Tribuna akadályozta meg a magyarországi románságnak a magyar állam viszonyaiba való beletörődését és a magyar-román megbékélést. A szebeni lap terjesztette el a románság tömegei között az irredenta érzéseket és a magyarság alacsonyabbrendű voltára vonatkozó felfogást. A Tribuna jelentősége tehát valóban korszakalkotó a magyarországi románság történetében. Ezt a románságot lelkileg a Tribuna készítette fel arra a harcra, melytől a legtöbb román a magyar állam bukását és a Tiszától a Dnyeszterig terjedő Nagyrománia megvalósulását várta.

Bíró Sándor

Irodalom

A magyarországi román sajtó magyar történeti szempontból oly fontos munkájának tanulmányozását elsősorban a pontos hirlapgyűjtemény hiánya akadályozza. A hazánk területén megjelent egykori román újságok teljes és összes évfolyamainak anyaga egyetlen könyvtárban sem található meg. Viszonylagosan legteljesebb gyűjteménye a Román Akadémiának van, de amint a sajtótörténettel foglalkozó román kutatók panaszkodják, az akadémiai könyvtárból is fontos lapok anyaga hiányzik. A kolozsvári egyetemi könyvtár, illetőleg az ott elhelyezett Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárának gyűjteménye ugyancsak hiányos. Az 1865 előtt megjelent újságok egyike sincs meg — sem a Gazeta, sem a Foaia —, hogy a többiekéről ne is beszéljünk. Így a Tribuna megjelenése előtti korszak anyagát kénytelen voltam másodkézből származó közlemények alapján ismertetni. Főleg Lupaş Jánosnak, a kolozsvári volt román egyetem tanárának *Contribuţiuni la istoria ziaristicii româneşti ardelenene* című művét (Nagyszében, 1926. Az Astra kiadása. 120 l.) használtam, kiegészítve Hodoş Nerva és Ionescu Al. Sadi: *Publicaţiunile Periodice Româneşti* című nagy összefoglaló művével (Bukarest, 1913, 812 l.). Lupaş könyve tulajdonképpen több különálló előadás anyagát tartalmazza. Bár itt-ott kissé célzatos, természetesen nagyromán szemléletű, lelkiismeretes utánjárás jellemzi. Hodoş és Ionescu terjedelmes műve az összes román sajtótermékek ismertetése az érdekesebb lapok célkitűzéseinek idézésével. Egyes kérdésekben jól használható a Diaconovich Kornél szerkesztette *Enciclopedia Română* (Nagyszében, 1898—1904. I—III. köt. Astra kiadás). Ez a mű 1930-ig az egyetlen román nyelvű lexikon volt. Munkatársai a magyarországi román viszonyokat elég tárgyilagosan ismertetik, de ahol vitás magyar-román kérdésekről van szó, ott a lexikon adatainak használatához nagy óvatosságra szükséges. Diaconovich a Babeş-Mocsonyi irányhoz tartozó újságíró, az Astra főtítkára volt, akinek a román viszonyokra vonatkozó adatait jól lehet használni. A magyarságról szóló részek természetesen csak alapos kritikával értékesíthetők; felfogására jellemző, hogy pl. Deák Ferencet macedo-román eredetűnek tartja.

A Tribuna tevékenységének tanulmányozását gyakorlatilag megkönnyíti az, hogy a lap anyaga több könyvtárban megvan. A kolozsvári Egyetemi Könyvtárban elhelyezett Erdélyi Nemzeti Múzeum gyűjteményének egyik-másik évfolyama hiányos ugyan, de a lap munkájának megismerésére elegendő anyag van. Itt inkább a Tribuna munkaterületének nagyságával és a lap sokféle tevékenységének szétágazásából származó nehézségekkel találja szembe magát a kutató. Az egész húsz évfolyam munkájának részletes ismertetése több kötetet igényelne. Könyvemben inkább a jellemző és a magyar közvélemény előtt ismeretlen részeket próbáltam a lehetőség szerint összesűrítve megírni. A lap hátterének, romániai kapcsolatainak és az életét meghatározó, háttérből érvényesülő tényezőkre ismeretere Slavici művei az irányadók. Ezek közül a *Tribuna şi Tribuniştii* (Bukarest, 1896) csak gondos kritikával használható, mivel azt Slavici Raţiu ellen írta s ezért

nem egyszer célzatosan állítja be az eseményeket. Jancsó Benedek ezt a munkát dolgozta fel *A román irredenta mozgalmak története* című könyvében (Budapest, 1920). A Tribúnának azonban sokkal nagyobb szerepe volt az irredentizmusban, mint ahogy azt Jancsó 1920-ban tudhatta. Ez Slavici-nak 1920 után megjelent műveiből világosan kiderül. Ezek a művek megjelenésük sorrendjében: *Inchisorile mele* (Bukarest, 1921. 362 l.) *Amintiri* (Bukarest, 1924. 184 l.) és *Lumea prin care am trecut* (Bukarest, 1930. 107 l.). A Tribúna történetére vonatkozólag a két utóbbi mű döntő jelentőségű. Az *Amintiri* című kötet a putnai nagygyűlés azelőtt ismeretlen részleteire mutat rá, míg a *Lumea*-ból a Tribúna körülményei, Slavici életének sok érdekes fordulata és a romániai kapcsolatok tanulmányozhatók. E két mű adatai Jancsó Benedek megállapításait sokban igazolják, helyesbitik, illetőleg kiegészítik. Az *Inchisorile mele* című könyvben Slavici személyes tapasztalat alapján saját fogságait írja le, összehasonlítva a magyar és román igazságszolgáltatást, valamint a román és magyar börtönökben uralkodó állapotokat. Ez az összehasonlítás annyira a románok hátrányára üt ki, hogy Iorga Miklós történetíró egyik előadásában e sorok írójának jelenlétében Slavici könyvét román szempontból valóságos szerencsétlenségnek minősítette s élénken fájjalta megjelenését. E könyveknek a románokra vonatkozó megállapításai magyar szempontból még nincsenek elég részletesen feldolgozva; a Tribúnára vonatkozó anyag e tanulmányomban kerül először a magyar nyilvánosság elé. A Tribúna munkájával is így vagyunk. Eddig nem sok figyelemre méltatták, noha a szebeni román lap tevékenysége döntő volt románjaink magyarelles magatartásának kialakulásában. *Georgescu Jánosnak Dr. Ioan Raftiu* című könyve (Nagyszeben, 1928. 217 l.) sok részletet tartalmaz a memorandum főhőséről, de a minket jobban érdeklő, romániai kapcsolatokra vonatkozó anyaga kissé hiányos. E tekintetben nagy jelentőségű lenne a kor ismertebb román vezetőinek (főleg Slavici és társainak) levelezése; ez azonban még kiadásra vár.

Javítások*

146. lapon	a 19. sorban	nyomtatta	helyett	nyomatta
159. „	legutolsó sorban	Kossuthoz	helyett	Kossuthhoz
160. „	a 15. sorban	Transivaniei	helyett	Transilvaniei
163. „	a 15. „	Christea	helyett	Cristea
163. „	a 18. „	Christea	„	Cristea
163. „	a 19. „	Christea	„	Cristea
170. „	a 33. „	tartott	„	tartotta
174. „	a 6. „	vagynnk	„	vagyunk
175. „	a 2. „	napjain	„	napján
176. „	a 36. „	Christea	„	Cristea
178. „	az 1. „	Viitorul	„	Viitoriul

* A szerzőnek a folyóirat múlt évi folyama 3—4. füzetében (145—182. l.) *A román politikai sajtó születése és fejlődése Magyarországon* címen megjelent és az itt tárgyaltak előzményeit felölelő tanulmányában a fennebb jelzett néhány javítást tesszük.